

Univerzita Hradec Králové

Filozofická fakulta

Katedra Politologie

Komparace přechodu k demokracii v Chile a Portugalsku

Bakalářská práce

Autor:	Milan Knobloch
Studijní program:	B6701 Politologie
Studijní obor:	Politologie
Forma studia:	prezenční
Vedoucí práce:	Mgr. et Mgr. Lenka Špičánová, Ph.D

Hradec Králové, 2017

Zadání bakalářské práce

Autor: Milan Knobloch

Studium: F13350

Studijní program: B6701 Politologie

Studijní obor: Politologie

Název bakalářské práce: **Komparace přechodu k demokracii v Chile a Portugalsku**

Název bakalářské práce Comparison of the Transition to Democracy in Chile and Portugal
AJ:

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Bakalářská práce se bude zabývat porovnáním přechodů k demokracii v Chile a Portugalsku. V případě Chile tranzitivní etapa začala roku 1988, kdy byl v lidovém referendu odmítnut režim Augusta Pinocheta. Za její úplné dokončení lze považovat rok 2005, kdy proběhla ústavní reforma. V případě Portugalska se práce zaměří na období od roku 1974, kdy proběhla Karafiátová revoluce, do roku 1986, kdy se konaly prezidentské volby, v nichž poprvé po šedesáti letech zvítězil civilní prezident. V práci bude nastíněna stručná charakteristika Pinochetova a Salazarova režimu s uvedením důvodů jejich konce. Teoretický rámec textu bude založen na teorii přechodů k demokracii od Samuela P. Huntingtona, Juana Linze, Guillerma O'Donnella, Adama Przeworského, Terry L. Karlové Phillippa C. Schmittera a Alfreda Stepana. Cílem práce bude komparace obou přechodů k demokracii. Pomocí výše zmíněných teorií přechodů k demokracii bude text analyzovat a porovnávat, od jakého typu nedemokratického režimu se tranzice uskutečnila, jakým způsobem a za jakých okolností proběhla. Dalším předmětem srovnávání budou příčiny přechodu k demokracii v obou zemích, představení hlavních aktérů tranzice a zkoumání, jakému obecnému typu či typům přechod nejvíce odpovídá. Značný důraz bude kladen na rozbor překážek, které bránily demokratické konsolidaci. Hlavní metodou práce bude komparativní případová studie.

Balík, Stanislav a Kubát, Michal 2004. Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů. Praha: Dokořán. Dvořáková, Vladimíra a Kunc, Jiří. 1994. O přechodech k demokracii. Praha: Slon. Huntington, Samuel. 1991. The third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century. University of Oclahoma Press, Norman. Chalupa, Jiří. 1999. Dějiny Argentiny, Uruguaye, Chile. NLN. Praha. Karl, Terry Lynn a Schmitter, Philippe C. 1991. Modes of transition in Latin America, Southern and Eastern Europe, in: International Social Science Journal, The Age of Democracy, s. 269-284. Klíma, Jan. 2007a. Dějiny Portugalska. Praha: Lidové noviny Klíma, Jan. 2005. Salazar: tichý diktátor. Praha: nakladatelství Aleš Skřivan ml. Kunc, Jiří. 2000. Stranické systémy v re/konstrukci. Praha: Sociologické nakladatelství. Linz, Juan J., Diamond, Larry, Valenzuela, A. 2000. Totalitarian and Authoritarian Regimes. Lynne Rienner Publisher, Boulder-London. Linz, Juan J., Stepan, Alfred (eds.). 1991. The Breakdown of Democratic Regimes. The Johns Hopkins UP. Baltimore-London. Linz, Juan J., Stepan, Alfred. 1996. Problems of Democratic Transition and Consolidation. Baltimore a Londýn: The Johns Hopkins University Press. O'Donnell, Guillermo, Schmitter, Philippe C. 1986. Transitions from Authoritarian Rule. Tentative Conclusions about Uncertain Democracies. The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London. O'Donnell, Guillermo. 1992. Transitions Continuities and Paradoxes, in: Issues in democratic consolidation. University of Notre Dame Press, Notre Dame. Payne, Stanley G. 1973. A History of Spain and Portugal. University of Wisconsin Press. Przeworski, Adam. 1991. Democracy and the Market: Political and economic reforms in Eastern Europe and Latin America. Cambridge University Press. Říchová, Blanka. 2000. Přehled moderních politologických teorií. Praha: Portál. Schmitter, Philippe C., Whitehead Laurence. 1986. Transitions from authoritarian rule : comparative perspectives. Baltimore : Johns Hopkins University Press. Vial Correa, Gonzalo. 2006. Pinochet : portrét diktátora. Praha : Prostor.

Garantující pracoviště: Katedra politologie,
Filozofická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Lenka Špičanová, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 17.9.2014

Prohlášení

„Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval pod vedením vedoucí bakalářské práce samostatně a uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.“

V Hradci Králové dne 30. 6. 2017

.....

Milan Knobloch

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval Mgr. et Mgr. Lence Špičanové, Ph.D za cenné rady, vstřícný přístup a odborné vedení této bakalářské práce.

Anotace

KNOBLOCH, MILAN. *Komparace přechodu k demokracii v Chile a Portugalsku*. Hradec Králové: Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, 2017, 58 s. Bakalářská práce.

Bakalářská práce se bude zabývat porovnáním přechodů k demokracii v Chile a Portugalsku. V případě Chile tranzitivní etapa začala roku 1988, kdy byl v lidovém referendu odmítnut režim Augusta Pinocheta. Za její úplné dokončení lze považovat rok 2005, kdy proběhla ústavní reforma. V případě Portugalska se práce zaměří na období od roku 1974, kdy proběhla Karafiátová revoluce, do roku 1986, kdy se konaly prezidentské volby, v nichž poprvé po šedesáti letech zvítězil civilní prezident.

V práci bude nastíněna stručná charakteristika Pinochetova a Salazarova režimu s uvedením důvodů jejich konce. Teoretický rámec textu bude založen na teorii přechodů k demokracii od Samuela P. Huntingtona, Juana Linze, Guillerma O'Donnella a Alfreda Stepana.

Cílem práce bude komparace obou přechodů k demokracii. Pomocí výše zmíněných teorií přechodů k demokracii bude text analyzovat a porovnávat, od jakého typu nedemokratického režimu se tranzice uskutečnila, jakým způsobem a za jakých okolností proběhla. Dalším předmětem srovnávání budou příčiny přechodu k demokracii v obou zemích, představení hlavních aktérů tranzice a zkoumání, jakému obecnému typu či typům přechod nejvíce odpovídá. Značný důraz bude kladen na rozbor překážek, které bránily demokratické konsolidaci. Hlavní metodou práce bude komparativní případová studie.

Klíčová slova: Chile, Portugalsko, Pinochet, Salazar, přechod k demokracii, komparace

Annotation

KNOBLOCH, MILAN. *Comparison of the Transition to Democracy in Chile and Portugal*. Hradec Králové: Philosophical Faculty, University of Hradec Králové, 2017, 58 pp. Bachelor Degree Thesis

The bachelor paper focuses on a comparison of democracy establishments in Chile and Portugal. In Chile's case the transitional period began in 1988 when August Pinochet's regime was rejected and fully ended in 2005 with a constitutional reform. In case of Portugal, the thesis deals with the period from 1974 when the Carnation revolution took place until the year of the presidential election in 1986, which a civil president won first time after sixty years.

A brief characteristic of Pinochet and Salazar's regimes will be outlined with a presentation of their reasons. The theoretical framework of the text will be based on the theory of democracy implementation by Samuel P. Huntington, Juan Linz, Guillermo O'Donnell and Alfred Stepan.

This paper aims to compare both transitions to democracy. With help of the above mentioned theories of transitions to democracy, the text will analyse and compare which non-democratic regimes preceded the new establishments, how the transitions took place, and what were the circumstances surrounding them. Another subject of the comparison will be the causes of transitions to democracy in both countries, a presentation of the main participants of the transition and an examination of to which general types each of the transitions pertains. A heavy emphasis will be laid on the scrutiny of the obstacles which stood in the way of a democratic consolidation. The primary method of the thesis will be a comparative case study.

Keywords: Chile, Portugal, Pinochet, Salazar, transition to democracy, comparison

OBSAH

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

ÚVOD	1
1. TEORIE NEDEMOKRATICKÝCH REŽIMŮ	4
1.1 Autoritarismus	5
2. TEORETICKÉ KONCEPCE PŘECHODŮ K DEMOKRACII	9
2.1 Alfred Stepan.....	9
2.2 Juan José Linz	11
2.3 Guillermo O'Donnell	12
2.4 Samuel Huntington.....	14
3. NEDEMOKRATICKÉ REŽIMY	17
3.1 Chile	17
3.1.1 Formování a vznik.....	17
3.1.2 Fungování režimu.....	22
3.1.3 Klasifikace režimu	24
3.2 Portugalsko	26
3.2.1 Formování a vznik.....	26
3.2.2 Fungování režimu.....	30
3.2.3 Klasifikace režimu	33
3.3 Komparace obou nedemokratických režimů	34
4. PROCES PŘECHODU K DEMOKRACII	37
4.1 Chile	37
4.1.1 Ukončení režimu	37
4.1.2 Charakter ukončeného režimu a jeho vliv na tranzici.....	40
4.1.3 Představitelé tranzice	41
4.1.4 Klasifikace tranzitivního procesu.....	42
4.1.5 Překážky bránící konsolidaci demokracie.....	43
4.2 Portugalsko	44
4.2.1 Ukončení režimu	44
4.2.2 Charakter ukončeného režimu jeho vliv na tranzici.....	47
4.2.3 Představitelé tranzice	48
4.2.4 Klasifikace tranzitivního procesu.....	48

4.2.5	Překážky bránící konsolidaci demokracie.....	49
4.3	Srovnání obou přechodů k demokracii.....	50
	ZÁVĚR.....	53
	SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	55
	SEZNAM TABULEK	59

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

AD	Alianza Democrática
CIA	Central Intelligence Agency
DINA	Dirección de Inteligencia Nacional
HDP	Hrubý domácí produkt
MDP	Movimento Democrático Popular
MFA	Movimento das Forças Armadas
NATO	North Atlantic Treaty Organization
OSN	Organizace spojených národů
PIDE	Polícia Internacional e de Defesa do Estado
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik

ÚVOD

Evropa, integrace světa, dodržování lidských práv a svobod, globalizace, rozmach technologií, demokracie atd., pojmy, které se dnes již staly běžnou součástí méně či více odborné polemiky a diskursí. Jedná se také o základní stavební pilíře při integraci a rozvoji světa. Řada zemí implementuje demokratický režim či se cílí na jeho dosažení. Nicméně jsou země, které při transformaci různých režimů na demokratický, zažily válečné zásahy, převraty, demonstrace a migraci obyvatel. Demokracie tak pro tyto lokality může představovat nejen zasloužený cíl, prostředek k prosperitě, ale také variabilní záměr, který je nutné neustále kontrolovat a připomínat si možná krveprolití a vojenské násilí, které byly s přechodem spojovány a doprovázeny.

Přechod nedemokratického režimu k demokratickému je vždy specifický. Tato ojedinělost v podobě vlastní cesty k demokracii byla komplexním motivem pro zvolení konkrétního předmětu této bakalářské práce, jejímž zaměřením je právě představení přechodu nedemokratických režimů na ty demokratické. Ambicí práce ovšem není podat další učební pomůcku, ale objektivně představit vlastní podstatu a průběh daných přechodů k demokracii v Chile v 80. letech minulého století a v Portugalsku v 70. letech minulého století. Hlediska, podle kterých je práce klasifikována, jsou historické geneze nedemokratického režimu, funkčnosti a klasifikace s následným představením podstaty tranzice v podobě ukončení původního režimu, hlavních představitelů a klasifikace tranzice, s výstupem v podobě představení či formulace možných překážek na cestě k demokracii u vybraných zemí.

Cílem práce je analyzovat vybrané realizované přechody původních režimů u Chile a Portugalska k režimu demokratickému. Výstupem analýzy je pak komparace těchto přechodů. Splnění uvedeného cíle je dále podmíněno stanovením odpovědi na výzkumnou otázku v následujícím znění: „Jak probíhal přechod k demokracii v Chile a Portugalsku z hlediska klíčových událostí, a jak se přechod u vybraných zemí odlišoval?“.

Zvolení konkrétních oblastí uvedených v cíli práce předcházelo prostudování přechodů z hlediska jejich průběhu, kdy lze konstatovat, že jak transformace režimu v Chile, tak také v Portugalsku byla provázena řadou polemik, analýz a výstupů. Možná právě tato rozdílnost odborných závěrů představuje výzvu pro zpracování uvedeného předmětu a uvedených oblastí.

Pro splnění hlavního cíle práce je využita standardní vědecko-výzkumnou metodou, kterou je komparativní metoda. Komparace je provedena na základě následujících kritérií: proces svržení původní vlády nedemokratického režimu, klasifikace a povaha odstraňovaných režimů. Dále je využita literární rešerše, prostřednictvím které jsou představena aktuální teoretická východiska. Z hlediska vymezeného cíle a výzkumné otázky této práce je celá práce strukturována na dílčí kapitoly s odlišnou podstatou.

První kapitola je kapitolou teoretickou, která se zaměřuje na představení primárního pojmu v podobě předmětného nedemokratického režimu, v tomto případě autoritarismus. Představení je provedeno prostřednictvím zmíněné literární rešerše, v níž je krátce zobrazena historická podstata daného režimu a konkrétní identifikace. Určitou komplikací u této kapitoly bylo odlišné pojetí od různých, zejména zahraničních autorů. Vlivem této teze a z důvodu vyšší objektivity celé práce jsou využity tedy charakteristiky z více zdrojů. Snahou této části je nejen zamezení vágnosti klíčových pojmů, ale také sumarizace a konkrétní definice, které jsou následně podkladem pro navazující formulace a stanovění. V následné druhé kapitole je opět využita literární rešerše, prostřednictvím které jsou teoreticky představeny modely přechodu nedemokratického režimu k demokratickému. I zde nabízí různí autoři různé pohledy na přechody. K představení jsou vybráni následující politologové: A. Stepan, J. J. Linz, G. O'Donnell a S. Huntington, kteří jsou poměrně polemizovanými, teoreticky uváděnými autory. Charakteristika modelů zahrnuje nejen její podstatu, ale také fáze či etapy, nebo podstaty v daných režimech. Třetí kapitola již prostřednictvím analýzy charakterizuje vybrané země s původním nedemokratickým režimem, kde konstrukce obsahu této charakteristiky je u obou zemí shodná tak, aby byly jednotně zobrazeny klíčové aspekty. Analýza tedy zahrnuje rozbor formování a vzniku nedemokratického režimu, analýzu fungování

režimu a klasifikace režimu. Výstupem třetí kapitoly je pak formulace možných shodných prvků a diferencí u obou analýz prostřednictvím komparace v podobě průběhu a klasifikace původního nedemokratického režimu. Poslední, čtvrtá kapitola analyzuje vlastní proces přechodu od nedemokratického režimu k demokratickému, a ve které je opět využita analýza a shodná struktura podstaty rozboru obou zemí v následující podobě: představení konce nedemokratického režimu, charakter odstraňovaného režimu, představení průběhu přechodu k demokracii z hlediska aktérů a klíčových událostí, klasifikace tranzice dle vybraných teoreticky představených autorů definujících typologii přechodů a možné překážky bránící konsolidace demokracie. Výstupem je pak opět komparace obou analyzovaných přechodů z hlediska konce režimu, jeho klasifikace a překážek bránících konsolidaci. Závěr celé práce pak shrnuje míru splnění cíle, klíčová data a stanoviska a komplexní zhodnocení zvoleného předmětu práce.

O problematice přechodů nedemokratických režimů k demokratickým pojednává mnoho, zejména zahraničních, autorů. Nicméně spíše se jedná o individuální zhodnocení či představení, kdy komparace Chile a Portugalska zatím nebyla souhrnně zpracována. Ke zpracování této práce bylo nutné využít odbornou literaturu a odborné internetové zdroje, kdy za primární literaturu je v práci využita zejména příslušná bibliografie výše uvedených politologů (tedy zejména Huntington, P. S. Třetí vlna: Demokratizace na sklonku dvacátého století. A Linz, J. a S., Alfred. Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe) a dále Ženíšek, M. Přechody k demokracii v teorii a praxi a Jan Klíma v různých odkazech.

1. TEORIE NEDEMOKRATICKÝCH REŽIMŮ

Tato teoretická kapitola primárně představí substanci teorií nedemokratických systémů. Podle způsobu vládnutí lze třídit a rozlišovat jednotlivé režimy na demokratické a nedemokratické, kdy specifickou skupinu dále tvoří tzv. hybridní režimy. Nedemokratický režim se v drtivé většině případů velmi nápadným způsobem vymezuje oproti režimu demokratickému a zachovává si své charakteristické znaky. Obecně můžeme označit režim za nedemokratický při absenci základních demokratických mechanismů, které jsou v dnešní době pomyslnými „pilíři“ západních demokracií. Jsou to především svobodné a soutěživé volby, které v pravidelných intervalech dávají lidem možnost participace na politické moci a zároveň nabízí možnou obměnu politické reprezentace. Dalšími použitelnými kritérii je dodržování základních lidských práv a svobod, nezávislá média, náboženská svoboda a mnoho dalších ukazatelů. Tato základní práva a svobody bývají ze strany nedemokratických režimů soustavně a účelově porušována. Je ovšem otázkou kolik z těchto kritérií, případně jaká, musí režim nenaplnit, aby mohl být klasifikován jako nedemokratický. Zda k zařazení na pomyslný nedemokratický břeh stačí nenaplnit jedno, případně dvě kritéria, nebo zda je nějaké kritérium důležitější než jiné.

Proto skutečně klíčovým kritériem k zařazení režimu zůstávají svobodné a soutěživé volby. *„Rozlišení demokracie a nedemokracie lze uskutečnit nejadekvátnější cestou aplikace kritéria přítomnosti, či nepřítomnosti otevřených a férových soutěživých voleb.“* (Holzer, Balík 2007: 86). Lze tedy tvrdit, že státy, ve kterých je zřejmá absence demokratických kritérií jsou státy nedemokratické (Hellová 2010: 142). Při pohledu na problematiku zařazení režimu k jednomu z uvedených typů je patrné, že se jedná v určitých případech o složitější problém, kdy nelze jednoznačně určit, kam režim zařadit. Samotné nedemokratické režimy můžeme klasifikovat na základě kritéria historického a obsahového. Do historické kategorie lze zařadit takové nedemokratické režimy, které jsou spojené s konkrétní historickou událostí a jsou empiricky ověřitelné. Z této

kategorie můžeme zmínit například absolutismus, autarchii, despocii a tyranii. Na druhé straně kategorie obsahové je méně teoretickým konceptem a více nadčasová (Hellová 2010: 143). Do obsahové klasifikace řadíme autokracii, diktaturu, oligarchii, plutokracii a teokracii. Speciální postavení mají v rámci tohoto dělení pojmy totalitarismus a autoritarismus. „*Oba režimy jsou tak historické, jakož i strukturální. Vyplývá to ze skutečnosti, že se nepojí striktně s historickým obdobím, jsou nadčasovými moderními fenomény 20. století.*“ (Balík, Kubát 2004: 19).

1.1 Autoritarismus

Při pohledu na studia autoritářství je patrné, že v této oblasti dochází k problémům v oblasti terminologie. Přesné rozlišení pojmů autorita, autoritativní, autoritářský, které představil Giovanni Sartori, přispívá k řešení této problematiky. Autoritou je, dle Sartoriho, forma moci a vlivu, která je spontánně uznána, je v souznění s autonomií a obsahuje legitimitu. Jde o moc založenou na prestiži a úctě (Dvořáková, Kunc 1994: 45). Další otázkou je vztah autority a svobody. Autorita neuznávající svobodu je autoritářská. Z tohoto vztahu vyplývá, že autoritativní označuje autoritu, která uznává svobodu. Zatímco pojem autoritářský vyjadřuje autoritu, která svobodu neuznává. Podle Sartoriho autoritářský režim lze tedy označit jako režim, který zneužívá autoritu a ponechává minimální prostor ke svobodě (Dvořáková, Kunc 1994: 46).

S klíčovým přístupem v oblasti autoritářských režimů přichází J. J. Linz, který rozlišuje sedm hlavních typů autoritarismu. Prvním typem je *byrokraticko-vojenský autoritářský režim*. Typickým znakem tohoto režimu je koncentrace moci v rukou vysoko postavených vojenských struktur či státních úředníků. Ostatní skupiny společnosti jsou vyřazeny z politické činnosti bez jakékoli šance na účast v politické soutěži. S tím koresponduje neexistence politických stran a častým výskytem je absence oficiální státní ideologie. Současně však tento typ režimu často vytváří vládou podporované

politické strany.¹ Druhým typem, dle klasifikace J. J. Linze, je *organicko-etatistický² autoritářský režim*. Klíčovým prvkem v tomto režimu je kontrolovaná participace občanské společnosti prostřednictvím „organické struktury. Je nahrazován politický pluralismus a odmítnut model třídního konfliktu. Objevuje se vznik korporací, které podporují další ze základních myšlenek organicko-etatistického autoritářského režimu, která uvádí, že lidé jsou svojí podstatou členy mnoha sociálních skupin.³ Politický život bývá aktivován prostřednictvím těchto menších skupin, které jsou reprezentovány v centrální komoře korporací.⁴ (Ženíšek 2006: 33).

Mobilizační autoritářský režim v postdemokratických společnostech charakterizuje snaha velké části společnosti participovat na politické moci, díky které nelze v tomto režimu aplikovat byrokraticko-militaristickou vládou spojenou s principy organického etatismu. Obvyklým jevem je předchozí působení demokracie, která neuměla reagovat na základní problémy a změny ve společnosti. U mobilizačního autoritářského režimu se projevuje enormní snaha o politickou mobilizaci společnosti. Takto lze klasifikovat Chile a Argentinu v době vojenských režimů (70. a 80. léta 20. století).

Postkoloniální mobilizační autoritářské režimy. Existence jedné dominantní mobilizační strany, která má své kořeny v boji za nezávislost na předešlé koloniální mocnosti. Vyskytuje se velký stupeň mobilizace společnosti. Dominantní strana neinklinuje k totalitnímu směřování, ale pouze zapadá do struktury celé moci. Častým jevem je kult vůdce (osvoboditele).⁵

Pátým typem autoritářského režimu je *Rasová a etnická demokracie*. Hlavním prvkem je nadvláda jedné rasy či etnika, které může být i v menšině nad druhou skupinou obyvatel. Paradoxní je v rámci tohoto autoritářského režimu existence demokracie, která splňuje všechna přísná kritéria⁶, nicméně ta je uplatňována pouze v rámci jedné rasové skupiny. Ta je privilegována,

¹ Španělsko od roku 1957 při vládě F. Franka, Argentina za vlády J. Perona (1946-1955).

² Etatismus - zdůrazňování aktivních zásahů státu do života společnosti

³ Zaměstnání, profesní asociace, univerzity

⁴ Portugalsko 1924-1974 režim A. Salazara a M. Caetana

⁵ Většina subsaharských zemí po získání nezávislosti

⁶ Například způsob distribuce moci a rozsah politické participace.

naopak skupina druhá je z politické participace absolutně vyloučena. Příkladem tohoto režimu je Jihoafrická republika v období vlády apartheidu (Balík, Kubát 2004: 59).

Defektní a předtotalitní autoritářský režim. Režim, který ne zcela úspěšně aplikoval zavedení totality. Hlavními ukazateli jsou stupeň mobilizace společnosti, míra užití ideologie a vyloučení politického pluralismu. V případě, kdy jeden z těchto ukazatelů není splněn, jedná se o defektní autoritářský režim (Ženíšek 2006: 34). Další možností je blíženi se všech ukazatelů k požadovaným hodnotám, avšak i v tomto případě se jedná o defektní autoritářský režim, protože jednotlivé ukazatele nesplňují dané hodnoty.⁷

Poslední kategorií, klasifikovanou J. J. Linzem, je *posttotalitní autoritářský režim*. Podíl na politické moci je zcela vyhrazen členům dominantní strany. Komunistické strany prošly procesem transformace a její členové rezignovali na totalitní uspořádání (Balík, Kubát 2004: 60). Příkladem tohoto režimu je fungování komunistických států střední a východní Evropy po smrti Stalina a následné zpochybnění jeho kultu osobnosti. J. J. Linz později ve spolupráci s Alfredem Stepanem posttotalitní autoritářský režim zařadil jako samostatný typ režimu mezi totalitní, autoritativní a demokratické. Největší otázkou byla vzdálenost mezi posttotalitními režimy a režimy autoritářskými, díky existenci těchto značných rozdílů byla nakonec celá klasifikace upravena. Kdy v posttotalitním režimu je kladen větší důraz na společenský pluralismus než v režimech totalitních. Naopak v otázce politického pluralismu se v případě posttotalitního režimu jedná o nulovou toleranci, která je spojená s existencí pouze jedné strany plnící vůdčí úlohu. Kladen je velký důraz na úlohu ideologie v rámci celého režimu.

J. J. Linz dále upravuje klasifikaci *posttotalitních autoritářských režimů*, které dělí na dalších pět podkategorií. *Kvazi-totalitní stát* (státy střední a východní Evropy 1948-1953), *konzultativní posttotalitarismus* (Polsko po březnu 1968), *kvazi-pluralistický posttotalismus* (Sovětský svaz 1954-1964), *demokratizující se a pluralistický posttotalitarismus*

⁷ Španělsko po roce 1939, Sovětský svaz 1921-1924

(Českoslovesnsko 1968), *anarchický posttotalitarismus* (Čína v období Velké kulturní revoluce).

2. TEORETICKÉ KONCEPCE PŘECHODŮ K DEMOKRACII

Druhá kapitola představí hlavní koncepce či modely přechodu daného nedemokratického režimu k demokratickému. Již nyní lze uvést, že nelze polemizovat nad existencí vazby mezi teoretickými koncepty nedemokratických režimů a modely přechodů k demokratickému, protože samotná transformace k demokracii v určité míře koresponduje také s podstatou nedemokratického režimu. Pro objasnění přechodů režimů ve vybraných zemích této práce je tedy nezbytné představit různé modely této transformace dle předních politologů. Jedná se o následující politology a odborníky, kteří vybrané země již z hlediska přechodu sami analyzovali, či na ně odkazovali ve svých studiích: Alfred Stepan, Juan José Linz, Guillermo O'Donnell a Samuel Huntington.

Termín přechod lze chápat jako určitý interval mezi jedním a druhým politickým režimem. Demokracie pak může být jedním z výstupů přechodu (Bureš et al. 2012: 148).

2.1 Alfred Stepan

Jako první bude níže představen model transformace nedemokratického režimu od A. Stepana. Tento profesor a zakládající ředitel Centra pro studium demokracie spolupracoval na teoriích týkajících se přechodu k demokratickým režimům spolu s dalším politologem, s J. J. Linzem. Nicméně zveřejnil i svůj vlastní model, který prezentoval ve článku: „Paths Toward Redemocratization: Theoretical and Comparative Considerations“. V tomto článku politolog představil osm základních klasifikací možného přechodu nedemokratického režimu k demokratickému. V klasifikaci jsou zohledněny možné vnitřní i vnější aspekty ovlivňující vlastní přechod. Vnitřními faktory mohou být např. vazby představitelů daného režimu k jejich opozici, vnějšími faktory pak mohou být geopolitické, vojenské, zahraniční a jiné faktory. V klasifikaci je kladen důraz zejména na možné svržení daného režimu a nastolení demokracie. Nicméně nutné

je také uvést, že možná implementace níže uvedených modelů v praxi je poměrně komplikovaná, protože daná politická modifikace je zpravidla individuální, specifická a spletitá. Díky tomu je pak její identifikace z hlediska stanovených modelů k jednomu vybranému modelu poměrně neobjektivní či neúplná.

Modely cest přechodů nedemokratický režimů k demokratickému dle A. Stepana jsou tedy následující: (O'Donnell et al. 1991: 65-66)

- Interní obnova po dobytí externího prostředí.
- Interní přeformulování.
- Externí monitoring stanovené demokracie.
- Redemokratizace implementovaná uvnitř autoritářských režimů.
 - Redemokratizace iniciovaná civilisty nebo civilním politickým vedením.
 - Redemokratizace iniciovaná armádou/vládou.
 - Redemokratizace iniciovaná armádou/ institucí.
- Ukončení daného režimu vlivem tlaku společnosti.
- Pakt politických stran v zemi.
- Koordinovaná revolta řízená demokratickými reformistickými stranami.
- Revoluční válka pod vedením marxistů

První tři typy (interní přeformulování až redemokratizace) spojuje autor s historickou minulostí. Jedná se o formy ukončení nedemokratických režimů, které výrazně korespondují s ukončením válečných konfliktů či dobytím určitého území.⁸ Tyto kategorie se od sebe liší interními podmínkami a podílem místního obyvatelstva na předchozím nedemokratickém režimu. Obyvatelstvo je více vnitřně rozpolcené a systém je při své změně náchylnější ke konfliktům. Následující uvedené kategorie (4-8) zachycují novější historické situace a od předchozích se liší tím, že jsou

⁸ K prvnímu uvedenému modelu lze přiřadit např. Belgie, Norsko, Dánsko. K druhému modelu pak např. Francie. Třetí model externí monitoring lze pak uvést na příklady poválečných zemí: Německo, Japonsko, ale také Itálie.

iniciovány a probíhají pod vlivem sociálně-politických faktorů. Vnitřně je lze rozdělit do dvou podskupin, a to na typy, v nichž při ukončení autoritářských či jiných nedemokratických režimů: (Masarykova univerzita 2012: 242-243)

- hrají klíčovou roli sami nositelé předchozího režimu (redemokratizace implementovaná uvnitř autoritářských režimů),
- dochází k transformaci pod vlivem opozičních sil (přechody 5-8).

Uvedená klasifikace je sice hodnocena jako nejobsáhlejší, nicméně vyvolává mnoho kritických námitek. Především se jedná o vlastní konstrukci uvedených přechodů, kdy je zmiňována zejména její logická konstrukce, ve které se při konfrontaci s konkrétním historickým materiálem daří jen ztěžka udržet typologickou čistotu. Většinu přechodů je tak zapotřebí studovat jako jednodušší či komplexnější soubor autorových logických typů (Masarykova univerzita 2012: 243).

2.2 Juan José Linz

J. J. Linz byl španělský sociolog a politolog, který spolupracoval s výše uvedeným A. Stepanem. Společně pak ve své studii *Problems of Democratic Transition and Consolidation* stanovují, že přechod úzce koresponduje s daným typem stávajícího nedemokratického režimu. Na tomto výstupu se Linz shoduje i s Huntingtonem (Huntington 2008: 115). Linz se ve výše uvedené knize zabývá zejména přechodem totalitních a posttotalitních režimů, což lze sledovat v celé knize.⁹ Zbylý, výše představený, autoritářský režim a jeho přeměnu, autor téměř nezmiňuje, proto je níže uvedený přechod směřován na přechod z uvedených totalitních a posttotalitních režimů. Tento fakt lze nejspíše přisoudit autorem uváděnému aspektu, že počet zemí s totalitním režimem klesal až po roce 1980 a jedná se o režim, kdy případný přechod otevírá řadu otázek (Linz et al. 1996: xxxi).

⁹ Např. pojednával o režimu ve Španělsku.

Z hlediska předmětných původních režimů Linz stanovuje specifické přechody k demokracii, které jsou ovšem podmíněny více aspekty, ve kterých se jedná především o svržení daného systému či ukončení podpory režimu prostřednictvím další země. Ke svržení režimu má dojít při možné krizi, která je neřešitelná. Díky tomuto svržení pak může dojít k převratu pod iniciativou jiných mocenských elit. Nicméně výsledná demokracie není zaručeným výstupem, ale může dojít také k demonstracím a celkovému chaosu v zemi.¹⁰ V případě ukončení podpory ze strany podporující země může dojít k pádu totalitního (posttotalitního) režimu. Nicméně v případě posttotalitního režimu zpravidla nedochází k přechodu k demokracii, ale k autoritářskému režimu, pod vedením elit z původního posttotalitního. Tedy nejde k zavedení zcela nové vlády, ale k ponechání původních elit se změnou režimu k „přísnějšímu“ (Linz et al. 1996: 59-60).

Z hlediska totalitních režimů je pak přechod k tomu demokratickému zdůvodňován následujícími procesy. Může se jednat o rozpad vedení tohoto režimu, který následně může zapříčinit lidovou mobilizaci, liberalizaci a novou vládu. Tato vláda pak může stanovit nové volby. Jako další impuls ke změně režimu autor uvádí ukončení podpory ze strany externího subjektu, což následně může vést k modifikaci vztahů uvnitř totalitního režimu. V případě, že pak dojde ke kolapsu režimu, vznikne nová vláda, ale mohou také nastat demonstrace a chaos (Linz et al. 1996: 59-60).

2.3 Guillermo O'Donnell

Guillermo O'Donnell byl argentinský politolog, který se podílel na tvorbě teorií ohledně autoritářství a demokratizace. Prvně je nutné zmínit, že O'Donnell uvádí nekompletnost *přechodu k demokracii*, pokud není přechod spojený s konsolidací demokracie (O'Donnell 1992: 18). Konsolidace pak skončí tím, že je již ukončena soutěž mezi danými režimy a nový režim získá monopolní pozici, protože jej podporuje veřejnost, ale také vládní elity (Bureš et al. 2012: 459). O'Donnell charakterizuje

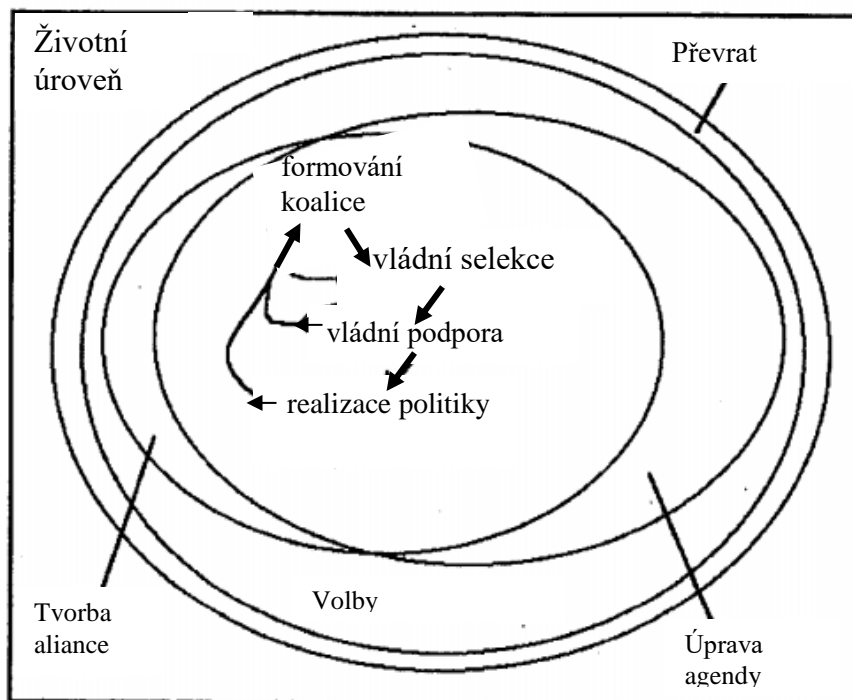
¹⁰ Obava z neúspěšného přechodu k demokracii a následného chaosu je patrná např. po zadržení vládce Libye (M. Kaddáfí) v roce 2011.

přechod jako interval mezi jedním politickým systémem a druhým. Tento interval má pak svůj specifický začátek a konec, a obvykle vede k tomu, že dojde k nahrazení původních vládních elit. Jedná se tedy v podstatě o nástup opozice (O'Donnell 2001: 2-3).

Proces přechodu pak zmíněný autor charakterizuje dle osmi základních fází či prvků, kdy se tyto fáze/prvky navzájem překrývají, doplňují a postupují, opakují se až do naplnění úplného přechodu režimu. Jsou vždy realizovány v cyklu a za určitých okolností může být cyklus nedobrovolně zkrácen (O'Donnell 2001: 4).

Následující obrázek zobrazuje vzájemné vztahy mezi danými fázemi.

Tabulka 1: Fáze přechodu dle G. O'Donnell

Zdroj: O'Donnell 2001: 4

2.4 Samuel Huntington

S. Huntington je jedním z předních amerických politologů věnujících se politickým režimům. Tento politolog klasifikoval přechod k demokracii do třech základních typů, kterými jsou: (Huntington 2008: 125,140,149)

- transformace,
- výměna,
- přeměna.

Transformace obecně představuje aspekt, ve kterém přechod režimu iniciují stávající politické elity autoritářského režimu. Změna režimu pak nastane, v případě iniciování opoziční skupinou, kdy byl autoritářský režim svržen. Vlastní transformace pak nastane, pokud k přechodu k demokracii došlo zejména díky vzájemné spolupráci vlády a opozic (Huntington 2008: 115). Uvedený první typ přechodu, tedy transformace v již konkrétní podobě představuje přechod, kdy se za změnu k demokracii postaví přední vládní činitelé stávajícího autoritářského režimu a jsou také iniciátory pádu stávajícího režimu. Transformace je pak podmíněna aspektem, že daná vláda je silnější než opozice. Díky tomu pak dojde k přeměně pevně ukotveného stávajícího režimu.

Fáze transformace zahrnuje však i další dílčí fáze. Jedná se o nástup reformátorů, získání moci v zemi, neúspěch liberalizace, zpětná legitimita a kooptace v opozici. Nástup reformátorů tedy v transformaci při přechodu k demokracii představuje první krok, ve kterém je demokracie dle reformátorů požadovaným nezbytným krokem v zemi z hlediska stavu. Získání moci pak představuje druhý dílčí krok, který je nezbytný pro reformátory z hlediska prosazování předmětné změny režimu. Neúspěch liberalizace pak představuje dílčí fázi, kdy původní reformátoři původních režimů byli nahrazeni liberálními, kteří jsou ovšem jen krátkodobými subjekty na postech úřadů. Další fáze, zpětná legitimita, pak představuje proces utlačování příznivců původních režimů. Noví reformátoři musí primárně získat legitimitu a potlačit záměry příznivců původních režimů.

Tato dílčí fáze má dopad v podobě legitimizace nového řádu. Poslední fáze v podobě kooptace opozice je proces, ve kterém po získání moci reformátorů je zpravidla nastolen přechod k demokratickému režimu, což zahrnuje také komunikaci reformátorů s opozicí, politickými stranami a významnými společenskými skupinami a institucemi v zemi (Huntington 2008: 125 - 137).

Dalším hlavním typem přechodu je dle Huntingtona výměna. Prvotní typ, transformace, a výměna jsou dle autora zcela opačnými druhy přechodů, kde výměna představuje aspekt, že interní reformátoři mají nízkou míru moci v zemi a hlavními mocenskými subjekty jsou pak příznivci původních režimů. Tito příznivci pak přechod k demokratickému režimu veřejně negují. Tedy u moci jsou dogmatici, kteří vystupují proti jakýmkoli změnám. Nicméně přechod k tomuto režimu nastává postupně, opozice oslabuje vliv vlády a její moc v zemi roste až do pádu vlády. Významným prvkem u tohoto druhu je také nespokojenost občanů, kteří pak po obdržení určitého impulsu začnou svou nespokojenost veřejně vyjadřovat. Proces demokratizace je zde tedy mnohdy doprovázen demonstracemi občanů dožadujících se změny režimu. Diktátoři jsou posléze zpravidla potrestáni za jejich výkony v původním režimu. I tento druh přechodu se dále dělí na dílčí fáze. Jedná se o boj za svržení autoritářského režimu, dále se jedná o vlastní svržení tohoto režimu a poslední je boj po pádu původního režimu (Huntington 2008: 140).

Posledním druhem je přeměna. Tento přechod pak probíhá ve vzájemné kooperaci vlády a opozice. Tedy nastolení a prosazování nového demokratického režimu probíhá ve vzájemné komunikaci obou aktérů. Ve vládě se postupně rozšiřují příznivci původních režimů, čímž je pak vláda ochotna o změně původního režimu vyjednávat. Nicméně vláda nemá dostatečnou podporu, moc a sílu zrealizovat přechod (výměnu) sama a je zde tedy vyžadován další aktér, kterým je opozice. Tedy, vláda se prvotně rozhodne k mírné liberalizaci režimu, ale postupně ztrácí kontrolu nad danými událostmi. Tohoto vývoje pak využívá opozice k zesílení jejího postavení a vlivu. Vláda pak na to zvyšuje represe s cílem ovládnout situaci a začíná pak jednat o možné kooperaci v rámci změny režimu. Podmínkou je zde ochota vůdců autoritativního režimu a antisystémové opozice zahájit

jednání. Síly u obou stran jsou vyrovnané, výstup ovšem není předem známý (Huntington 2008: 149).

Uvedená typologie je poměrně výstižná a lze ji implementovat v navazujících komparačně-analytických kapitolách z hlediska klasifikace přechodů vybraných zemí vlivem představených níže uvedených faktorů a procesů korespondujících s procesem, které pak lze zahrnout do výše uvedené typologie.

3. NEDEMOKRATICKÉ REŽIMY

Ve druhé kapitole této práce bylo v úvodu uvedeno, že dle způsobu vládnutí lze klasifikovat a identifikovat jednotlivé režimy na demokratické a nedemokratické, kdy specifickou skupinu dále tvoří tzv. hybridní režimy.¹¹ Tato a navazující kapitola pak představí již konkrétní substanci uvedených režimů ve vybraných zemích, kdy se jedná o Chile a Portugalsko s výslednou komparací uvedených aspektů režimů.

3.1 Chile

Chile, pro Evropany možná vzdálená a zcela odlišná lokalita. Nicméně možná zjevná odlišnost Chile s Evropou není až tak výrazná, jak by se dalo očekávat, a to díky shodným režimům. Chile muselo čelit ve své genezi nejen mocenskému španělskému kolonizátorovi, ale také boji o nezávislost a politické nestabilitě vlivem panujícího diktátorského režimu v zemi, který byl následně důvodem nepokojů, demonstrací, pučů atd. V následujících podkapitolách je tedy představena podstata a identifikace nedemokratických režimů v zemi.

3.1.1 Formování a vznik

Chile je v nedávném historickém kontextu jednoznačně spojováno s autoritářským režimem, kdy při jeho formování je nutné „nahlédnout“ do minulého století, tedy konkrétně do šedesátých let. V tomto období, za vlády prezidenta Eduarda Frei Montalva, se chilská společnost značně

¹¹ Hybridní režim je režimem s prvky autoritářského, ale také totalitního režimu, a nelze jej tedy jednoznačně zařadit do jedné kategorie. Bývá spojován s performancí režimů, tedy po poslední vlně demokratizace a také s proměnou politického prostředí. Hybridní režimy lze nalézt např. v zemích jihovýchodní Asie, v jihovýchodní Evropě (oblast Balkán), v zemích subsaharské Afriky a Latinské Ameriky. Konkrétně lze uvést např. Peru, Ukrajina, Brazílie.

zpolarizovala.¹² Levice začala být ve svém jednání a strategiích agresivnější, kdy vytvářela komunistické konflikty, a i jinak podporovala extrémní násilí. Pro Chile, jako původně tradičně demokratickou a stabilní zemi, se jednalo o neobvyklou situaci. Situaci měly uklidnit nové prezidentské volby a nový prezident. V roce 1970 v prezidentských volbách zvítězila se 36 % hlasů Lidová jednota socialisty Salvadora Allende Gossense, tvořená Socialistickou stranou, Komunistickou stranou, Radikální stranou, Křesťanskou levicí a Lidovým hnutím akční jednoty (Reformy 2013). Režim Montalva vycházel z centralizace vlády¹³, ale také z reform, které měly postupně budovat sociální stát v zemi. Prvotně uvedený prezident podporoval jeho marxistické nástupce (Allendeho), nicméně následně Allendeho zavrhl, protože byl přesvědčen, že Allende chce v zemi budovat komunistickou diktaturu. Režim v období vlády Montalva (1964-1970) vycházel z hlubokých změn v politické, sociální i ekonomické oblasti realizované za dodržování demokratických zásad (Falcoff 1982: 323 - 327).

Montalva ovšem v roce 1970 prezidentské volby prohrál a novým chilským prezidentem se stal Salvador Allende, který získal při volbách ze dne 4. 9. 1970 celkem 36,3 % hlasů (1 075 616 hlasů), jeho oponent Jorge Alessandri Rodriguez pak získal celkem 34,9 % (1 036 278 hlasů) a poslední kandidát Randomiro Tomic získal celkem 27,9 % (tedy 824 849 hlasů) z celkového počtu 2 946 743 voličů (Biografia de Chile, 2010).

Jak je patrné z uvedených výsledků prezidentských voleb, ani jeden kandidát nezískal nadpoloviční většinu hlasů, což dle tehdejší ústavy představovalo proces, ve kterém měl volbu prezidenta v kompetenci parlament. Vlivem značné vyrovnanosti hlasů tedy rozhodovala zejména strana křesťanských demokratů. Pravice a americká diplomacie chtěla křesťanské demokraty přesvědčit, aby volili pravicového prezidenta, ovšem uvedená rozhodující strana zohlednila výsledky voleb a stanovila vítězného kandidáta dle nejvyššího počtu získaných hlasů, tedy S. Allende. Nutné dále dodat, že S. Allende byl poměrně kontroverzní osobou a politikem, což

¹² Jednalo se především o politickou polarizaci společnosti.

¹³ Centralizace představuje princip, ve kterém se politická moc a odpovědnost přenáší z místních, národních a regionálních institucí na centrální orgány státu.

si uvedená strana uvědomovala, a tak si jeho stanovení prezidentem země podmínila písemnou dohodou, ve které Allende garantoval respektování tehdejší podoby chilské ústavy, plurality politických stran, tiskové svobody, svobody shromažďování, svobody projevu, svobody vzdělání atd. Allende s uvedenými podmínkami ve „Statutu demokratických záruk“ souhlasil, aby záhy opět potvrdil empiricky zjištěný fakt, že marxistům se nedá věřit. Téměř ihned po nástupu do funkce začal Allende „budovat socialismus“, kdy v 1971 navazoval kontakty s Fidelem Castrem a zahraniční politika byla směřována protiamericky. Dále navázal vazby s tehdejším SSSR, kdy bylo tedy jeho východní směřování zcela potvrzeno. V domácí politice pak implementoval řadu sociálně populistických projektů (např. radikální zvyšování zaměstnaneckých platů, zlevnění potravin atd.), které ale snižovaly hospodářský vývoj země. Záhy v zemi nastala hyperinflace, která měla být eliminována rozsáhlým znárodňováním (v téměř 80 % rozsahu). Znárodňování probíhalo pod záštitou násilnických ultralevicových skupin, které s podporou vlády v listopadu 1971, mimo jiného, brutálně napadly účastníky „pochodu prázdných hrnců“, což byli protestanti proti katastrofálním dopadům prezidentovi hospodářské politiky. Allendeho strategie byly neúspěšné i v dalších sektorech, např. v podobě agrárních reforem vycházející z odnětí půdy chilským farmářům a jejich následné rozparcelování a předání každému zájemci. Reforma s sebou přinášela odpory veřejnosti¹⁴. Allende situaci řešil poměrně svérázně. Odpory ke znárodňování se snažil odvracet projevy, které měly záměrně zvyšovat nenávisť mezi veřejností tak, aby skutečné problémy země byly upozaděňovány. Dopady těchto kroků si pak vyžádaly zahraniční pomoc v podobě potravinových dodávek. Chile se tedy v nižší míře nacházela v situaci jako dnešní Venezuela, tedy potraviny jsou velmi drahé a nedostatkové. V roce 1973 pak proti Allendovi protestovala veřejnost zastoupená i v podobě voličů, kteří prvotně v roce 1970 Allenda volili¹⁵. 11. září 1973 pak generálové v čele s Pinochetem a podporou americké CIA zaútočili na prezidentský palác. S. Allende odmítl výzvu k odstoupení

¹⁴ Odpory veřejnosti byly ve formě násilností, únosů, vražd, demonstrací atd.

¹⁵ Např. se jednalo o dělnické třídy a horníky.

a po krátkém dobývání paláce, spáchal v jeho komnatách sebevraždu¹⁶ a vládu v zemi pak převzala tamní vojenská junta (EU portál 2007). Z hlediska následného autoritářského režimu Pinocheta je nutné shrnout, že Allende byl marxista, který prosazoval orientaci Chile na Kubu a tehdejší SSSR, což s sebou také neslo znárodnování, zhoršení ekonomické situace v zemi a využívání komunistických zásad v režimu. Za Allendeho vlády byla demokracie posunuta až na samou hranici a byla zakázána volnost šíření myšlenek, včetně médií vystupujících proti režimu a vládě. Allende byl ve sporu s Kongresem, Senátem i Nejvyšším soudem, obviňoval je, že jsou proti němu zaujatí. Demokracii chápal jako buržoazní a chtěl zavést socialismus. Všichni odpůrci tohoto režimu byli dle Allendeho fašisty a byli proti nim vedeny násilné akce, ale také únosy a vraždy. Režim nechtěl sjednotit tamní obyvatele, ale naopak podporoval jejich vzájemnou nevraživost¹⁷ (EU portál 2013).

Dne 13. září byl Pinochet jmenován prezidentem Chile a na tomto postu setrval až do roku 1990. Díky výše představenému režimu za vlády Allendeho, nebylo jeho „svržení“ nijak překvapivé a nový režim měl v zemi „otevřené dveře“. O Pinochetově režimu se vedou dlouhotrvající polemiky a diskurse, ve kterých se střetávají dvě krajní skupiny, které jej zatracují či jej naopak vyzdvihují. Ať již stojí člověk na jakékoliv této pomyslné hranici, nelze negovat, že režim Pinocheta je spojován s vraždami, mučením, únosy, exily atd.

Z hlediska charakteristiky Pinochetova režimu lze vycházet z klasického definování autoritativních režimů od J. J. Linze, který jej vnímá jako politický systém s limitovaným politickým pluralismem, bez stanovené a vedoucí ideologie, ale s charakteristickou mentalitou, bez extenzivní či intenzivní politické mobilizace, kdy daný vládce či i možno menší skupina, implementuje získanou moc uvnitř formálně chybně charakterizovaných, ale poměrně dobře predikovaných bariér (Linze et al. 1996: 38).

Uvedený převrat z roku 1973 měl v zemi zajistit stabilitu a obnovit správu institucí, dále měl převrat vést k obnově „poškozené“ demokracie a

¹⁶ Sebevraždu spáchal sebevraždu samopalem, který mu věnoval jeho přítel Fidel Castro.

¹⁷ Např. zvyšováním třídní nenávisti a předkládáním vizí lepší budoucnosti.

k transformaci politického a hospodářského chaosu. Pinochet krátce po svém zvolení veřejně vyhlásil své budoucí plány v zemi prostřednictvím zhotovených dokumentů: Deklarace principů a Národní cíl. Deklarace principů měla prezentovat základy a strategie nového režimu a Národní cíl pak měl představit ekonomickou vizi. Deklarace principů dále zdůrazňovala potřebu nového autoritativního režimu v zemi, což bylo vládou považováno za fundament tamní společnosti, ale i komplexní politiky. Národní cíl zas zdůrazňoval potřebu liberálního ekonomického modelu prostřednictvím ekonomických reforem (cílené na snížení vládních výdajů) (Gazmuri 1978).

Liberální ekonomický model zahrnoval nejen reformy, ale také politiku volného trhu a omezení sociálních dávek. Díky uvedeným krokům se podařilo snižovat míru inflace, zestátněný majetek byl navrácen a země se postupně stávala zajímavým potenciálem pro příliv nového kapitálu, což zvyšovalo hospodářský růst země. Nicméně také došlo ke snižování počtu střední třídy a vznikaly výrazné rozdíly mezi bohatými a chudými. V roce 1970 bylo v Chile přibližně 8,5 % rodin trpící chudobou, v roce 1976 pak již tento počet vzrostl na téměř 28 %. Nicméně následně došlo ke snížení počtu chilských obyvatel žijící na pokraji společnosti, kdy se počet snížil na 11,7 % chilských rodin (Pollack et al. 1991: 25). Ekonomická stabilizace země a růst země se dařilo zajišťovat od roku 1976 až do roku 1982, kdy v tomto roce byla ekonomika a celá Chile zasažena mezinárodní dluhovou krizí. Tato krize pak způsobila v podstatě další kolaps v zemi, kdy následující tabulka zobrazuje primární makroekonomické ukazatele země v tomto období a jejich vývoj.

Tabulka 2: Vývoj makroekonomický ukazatelů během dluhové krize v Chile, tedy v letech 1980 - 1985

Ukazatel	Jedn.	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986
Změna HDP	%	33	18,4	-25,44	-18,77	-2,75	-14,26	7,51
Míra nezaměstnanosti	%	11,5	10,3	19,8	21	17,5	14,9	12,3
Míra inflace	%	35,1	19,7	9,9	27,3	19,86	30,7	19,5
BÚ platební bilance	mld. USD	-1,97	-4,73	-2,30	-1,12	-2,11	-1,41	-1,9

Zdroj: Indexmundi 2017

Jak je patrné z uvedené tabulky, v předmětném roce 1982 došlo ke zhoršení vývoje hlavních ukazatelů země a došlo k propadu generovaného HDP, kdy v tabulce je zobrazena % změna z hlediska předchozího roku. HDP se podařilo zvýšit až v roce 1986. Míra nezaměstnanosti v roce 1982 pak prudce stoupla o 9,5 % na hodnotu dosahující téměř 20 %, v roce 1986 byla uvedená míra na obdobné hodnotě, jako před dopady dluhové krize. Míra inflace byla problémem před krizí, kdy se jí dařilo snižovat, ale vyjma roku 1982 byla tato míra ve dvouciferných hodnotách, což má od aktuálního evropského preferovaného inflačního pásma v rozmezí 2-3 % poměrně daleko. Z hlediska zahraničních transakcí je pak z uvedeného vývoje běžného účtu platební bilance zřejmé, že chilská zahraniční ekonomika byla po celé sledované období proimportní zemí, tedy zemí s převažujícím dovozem nad vývozem, kdy většina zemí se cílí na proexportní politiku (tato politika např. více podporuje tuzemské podnikatele).

3.1.2 Fungování režimu

Autoritářský režim během vlády A. Pinocheta v Chile (tedy v letech 1973-1990) lze komplexně označit za režim vojenský/autoritářský, ale ne totalitní¹⁸. Totalitní režim totiž proniká ve vysoké míře do všech sektorů

¹⁸ Nicméně jak již bylo uvedeno v teoretické části, oba režimy jsou nedemokratické, ovšem s odlišnou podstatou výchozí struktury společnosti a vlády.

země, tedy ekonomiky, do společnosti, náboženství, kultury, z hlediska sociálního sektoru atd., zatímco autoritářský režim takto nepůsobí, což je možné na vzoru Chile poměrně efektivně demonstrovat. Totalitní režimy mají dále znatelně dominantní dílčí strany, masovou mobilizaci, manipulaci s daným režimem, přísnou kontrolu nad hlavními politickými elitami a komplexní politikou. Autoritářské režimy mají pak intenzivnější mentalitu než vlastní ideologie, dále mají nízkou úroveň politické participace a omezení plurality, a je zde silná kompetice politiků i médií. Tyto režimy nemají tak silnou kontrolu nad režimem, politikou, ekonomikou, společností, náboženstvím, kulturou atd. Pinochetovo autoritářství v Chile skončilo po 16 letech v poměrně poklidném předání ústavní moci, kdy např. totalitní režim na Kubě trval 48 let. Nicméně i během daného režimu Pinocheta lze sledovat vyšší míru demokratických prvků, kdy např. nutil hlavní politické aktéry více spolupracovat a stanovovat kompromisy, než aby je stavěl proti sobě (Hoover Institution 2007).

Nicméně je nutné dále uvést, že režim A. Pinocheta rozdělil chilské obyvatelstvo, i když ho mnoho z nich i dnes považuje za vlastence, který bránil konsolidaci komunismu na chilské půdě, a který položil základy pro prosperující a moderní zemi. U mnoha jiných obyvatel, ale Pinochet představuje muže, který zničil dlouhotrvající demokracii a nastavil jeden z nejkrutějších autoritářských režimů v Latinské Americe. Země byla za režimu Pinocheta v podstatě policejní stát. Pinochet během daného režimu používal systematické násilí proti svým oponentům po celou dobu jeho vlády. Dalším důležitým aspektem u Pinocheta je také výrazná personalizace moci v podobě pozice generála. Na rozdíl od vojenských režimů, v jiných zemích Jižní Ameriky, ozbrojené síly byly řízeny jako instituce, a ne jako jediný subjekt. Nicméně nejvýraznější rysy režimu Pinocheta byly hluboké reformy a liberální modely ekonomiky volného trhu. Pinochet také dokázal na svou stranu přivést mnoho významných podnikatelů v zemi, čímž dosáhl reaktivace chilské ekonomiky a modernizoval zemi. Poměrně specifická byla také legitimizační strategie Pinocheta, protože přijal ústavních opatření (včetně vytvoření Rady státu a vyhlášení ústavy v roce 1980).

Cílem těchto kroků bylo zajistit implementovanému režimu legislativní základ a ukotvení tak, aby bylo zajištěno jeho dlouhodobé trvání. Na počátku nástupu Pinocheta do čela země, vycházel implementovaný vojenský režim z ultrakonzervativního katolického hnutí vedené Jaime Guzmán (Research Gate 2011). Pinochetův režim byl také ovlivněn procesem, kdy v polovině roku 1974 bylo legislativní dekretem stanoveno Ředitelství státní zpravodajské služby (DINA). DINA ovšem již neoficiálně fungovalo již od roku 1973 a postupně se stal represivním prostředkem daného režimu. Původně podléhalo juntě, která se při nástupu Pinocheta komplexně vzdala kontrolou nad uvedeným ředitelstvím (Remmer 1989: 156-157).

Nejen během převratu, ale také během vlády Pinocheta docházelo nezdědky k porušování lidských práv a svobod, byli zatýkáni občané a následně uvězněni bez trestné podstaty. Tito uvězněni lidé posléze čelili mučení, byli popraveni nebo zcela zmizeli. Pinochetovi vojáci cílili na marxisty, opoziční odboráře, vůdce hnutí, ale i na duchovní, kteří „degradovali“ jeho rostoucí moc a režim v zemi. Největší vlna represí byla cílena na vysoké školy, které představovaly možné jádro pro šíření marxistických myšlenek. Vlivem korespondujících protestů z celého světa se ovšem junta snažila implementované násilí formálně legalizovat. Na tento popud byl až do roku 1978 vyhlášen v zemi výjimečný stav (Chalupa 2002: 444).

Tedy fungování režimu vycházelo zejména ze systematického potlačování politických stran a odpůrců režimu. Junta pak realizovala v ekonomické oblasti program, který byl opakem předchozí hospodářské politiky. Pinochet si postupně vybudoval neuvěřitelnou moc v zemi a podporu režimu si také částečně zajišťoval vojáky „nasazenými“ v exekutivě, kteří pro juntou připravovali návrhy zákonů.

3.1.3 Klasifikace režimu

Jak je patrné z výše představeného textu podstaty původního režimu v Chile, jednalo se o autoritativní režim, kdy v kapitole 1.2 této práce bylo uvedeno, že primárním odborným autorem z hlediska autoritářských režimů

je J. J. Linz, který rozlišuje sedm hlavních typů tohoto režimu, které jsou navzájem odlišné a mají své charakteristické rysy. Dle této představené teoretické deskripce lze pak režim před jeho transformací (1973-1989) klasifikovat jako režim byrokraticko-vojenský autoritářský režim, kdy se tedy jedná o režim, u kterého je charakteristický rys v podobě koncentrace moci v rukou vysoce postavených vojenských struktur/státních úředníků. Ostatní skupiny společnosti jsou pak eliminovány z významných politických aktivit bez šance na jejich účast v politické soutěži. Vlivem tohoto „nastavení“ pak také koresponduje neexistence politických stran a častý výskyt absence oficiální státní ideologie. Současně však předmětný typ režimu často vytváří vládou podporované politické strany.

Předmětný nedemokratický režim v Chile za uvedené období, lze tedy do této kategorie bezesporu zařadit, protože tamní vláda, včetně dalších klíčových rozhodovacích subjektů, koordinovaně řídila armádu prostřednictvím „nasazených“ vojenských elit do předních funkcí. Nutné také dodat, že A. Pinochet vnímal období jeho vlády jako období války s marxismem a svět byl dle jeho přesvědčení otevřeným bojištěm, ve kterém se střetával komunismus se svobodou, kdy Chile bylo na straně svobody. Díky těmto výrokům pak ospravedlňoval nastolení uvedeného nedemokratického režimu v zemi. Pinochetova vojenská junta tedy nebyla nucena budovat vlastní politickou stranu a operovala s eliminací politiky z běžného života tamního obyvatelstva a následně měla nastat maximální depolitizace. Nová ústava v korespondenci s vojenským zaměřením udávala, že ozbrojené síly jsou určitým garantem institucionálního řádu Chile. V byrokraticko-vojenském autoritářském režimu není žádná specifická ideologie ani hesla, ale převažuje zde již uvedená vojenská mentalita, při které Pinochet také dodával, že klíčová je ekonomická svoboda, kterou lze realizovat bez účasti politické svobody. Režim za vlády Pinocheta čelil kritice z hlediska implementovaného fašismu, což prohlašovaly komunistické bloky a socialistické politické strany okolního světa (Balík et al. 2004: 118-119).

3.2 Portugalsko

V předchozí kapitole 3.1 byla představena základní substance a navazující klíčové aspekty nedemokratického režimu v Chile, který předcházel demokratickému. V následující podkapitole je ve shodné konstrukci představena substance a navazující klíčové aspekty nedemokratickému režimu v Portugalsku, jako druhé předmětné oblasti, před nastolením demokratického režimu v zemi, tedy od jeho vzniku, až po jeho klasifikaci.

3.2.1 Formování a vznik

Formování a vznik předmětného nedemokratického režimu v Portugalsku, který bude blíže definován a klasifikován v následujících podkapitolách, vychází z počátku 20. století, kdy se Portugalsko zmítalo v bídě a v politickém chaosu. Tento negativní vývoj země nedokázala zastavit ani tamní monarchie¹⁹, ani navazující status republiky²⁰. Boj s uvedenou nestabilitou následně započala katolická církev, která ze země vyhnala všechny jezuity. Nicméně kroky církve se u tamních obyvatel se střetávaly značnou nespokojeností, která vygradovala až do převratů pod intervencí generála Manuela de Oliveira Gomeze de Costy, ve dnech 28. května a 17. června téhož roku 1926, kdy se shodného dne stává prezidentem v zemi. Generál ovšem tento post v počátku července 1926 odmítl a odešel do exilu. Na daný post nastoupil António Oscar de Fragoso Carmona, přičemž až do roku 1933 v zemi vládl vojenský režim/diktatura. Nutné zmínit klíčovou osobu z hlediska nedemokratickému režimu před jeho tranzicí, což byl Antonio Oliveira Salazar, univerzitní profesor politické ekonomie, který v zemi od 3. června 1926 do 19. června působil jako ministr financí. V roce

¹⁹ Monarchie byla v zemi zrušena v roce 1910.

²⁰ Republika byla v zemi zrušena v roce 1926.

1928 byl pak předveden před tamní vojenskou juntou²¹, která ho opět dosadila do výše uvedené ministerské funkce a vojenská diktatura pokračovala. Salazar měl vyvážit státní rozpočet a nastolit stabilitu a růst v zemi (Portugal 2006).

Z hlediska těchto cílů Salazar snižoval mzdy v zemi a zvyšoval daně. Postupem času si Salazar získával stále vyšší a vyšší přízeň prezidenta Carmony, až byl zvolen premiérem a vytvořil zcela novou koncepci označovanou jako „Nový stát“ (Estado novo), která v zemi působila v období let 1932 – 1974 (Portugal 2006). Koncepce povolovala v zemi pouze jednu politickou stranu a nelze ji klasifikovat jako monarchii, ani jako liberalně-demokratickou parlamentní republiku. V čele země stál stále prezident, ale fakticky vládu realizovala diktatura ministerského předsedy. Díky uvedené koncepci byl vojenský režim nahrazen postupným budováním autoritářského režimu, s konkrétně stanovenými ideologickými rysy²² a organizačními strukturami, kdy oproti původnímu stavu v zemi (chaos, nestabilita atd.) postavil novou obnovenou zemi s národními hodnotami (Skřejpková et al. 2011: 81). Salazar byl ve své podstatě konzervativec²³, antidemokrat²⁴, korporatívec²⁵ a nacionalista²⁶. Výše uvedená nová koncepce měla zajistit komplexní růst země. Jednalo se o zcela opačnou koncepci z hlediska demokracie, ale i totalitarismu. Demokracii Salazar odmítal, protože ji chápal tak, že v tomto režimu pak v zemi vládne neomezenou mocí přední politické strany a elity, kdy díky tomu národ není jednotný a hrozí občanská válka. Totalitarismus pak zase vnímal jako rozpor s křesťanstvím, kdy dochází

²¹ Vojenská junta je vojenskou radou, která je složena z vojenských elit země a představuje formu řízení vlády. Junty se v zemích často ujímaly vlády po vojenských pučích a nejčastěji využívaly režim v podobě vojenské diktatury.

²² Autoritativní režimy vycházejí z kombinace mentality a ideologie, díky čemuž vytvářejí jeden ze svých specifických legitimačních zdrojů. Případná absence ideologie snižuje atraktivitu režimu.

²³ Konzervativec se otevřeně brání rychlým změnám a podporuje spíše tradiční hodnoty (např. autorita, pravidla, náboženství, morálka atd.).

²⁴ Antidemokrati kriticky vystupuje proti demokratickému režimu.

²⁵ Korporatívec pak představuje označení pro různé formy účasti sociálních skupin při rozhodování. U preference autoritářského režimu pak tato osoba podporuje nucenou integraci hospodářských a sociálních skupin v autoritářských rozhodovacích postupech.

²⁶ Nacionalista pak podporuje myšlenkové tendence, ideologie a politické strategie zdůrazňující význam národy (z pohledu jednotného původu, historie, kultury, území atd.).

k zevšeobecňování státu a jsou v zemi eliminovány aspekty, jako jsou morálka, legislativa, ekonomie a politika. Salazar dále uváděl, že dle jeho mínění je fundamentem země idea korporativismu, který je určitým nástrojem proti neefektivní konkurenci v politice, ale také v ekonomice (Balík et al. 2004: 120-121). Koncepce Nový stát, tedy korporativní stát, měla základ v národním pracovním statusu, který stanovoval právo země na regulaci tamní ekonomiky. Národní pracovní statut byl soustavou korporací, národních odborů integrující zaměstnance a zaměstnavatele (Klíma 2007: 377). Uvedený koncept byl podporován tamní katolickou církví, armádou i tajnou policií. Jak již bylo uvedeno, v systému byla „povolena“ pouze jedna politická strana, což byl Národní svaz, který vedl sám Salazar, a která bojovala proti individualismu, socialismu a parlamentarismu (Klíma 2007: 370).

Policie v zemi měla značné pravomoci a nezřídka využívala k potlačení demonstrací za vlády Salazara tvrdé tresty a následné výslechy za odpor proti režimu. Zadržení byli buď zavražděni, nebo byli dlouhodobě vězněni (Klíma 2007: 377-378). Tedy formování režimu v zemi probíhalo za výrazné podpory tajné policie označované jako Mezinárodní a státní obranná policie (PIDE)²⁷. Úkolem PIDE bylo tedy zajistit ochranu národní bezpečnosti, ale také odstranit politické oponenty režimu²⁸. PIDE byla efektivní a využívala i násilné kroky pro zajištění uvedených cílů směrem k režimu. Ovšem uvedené násilí a brutalita nebyly v takové míře jako u jiných zemí, které byly vzorem založení PIDE.

Salazar ve své politice postupoval plynule, od jasně stanovených cílů až ke komplexní stabilizaci a budování silné pozice země na světovém trhu, kdy jako primární byla stanovena již uvedená ekonomická stabilita a prosperita, což Salazar naplňoval prostřednictvím nejen uvedených vyšších daňových povinností a snižováním mezd, ale také prostřednictvím specifické cesty, která byla v podstatě pomezím mezi tvrdým kapitalismem volné soutěže a socialismem. Salazarovi se uvedený ekonomický cíl dařil plnit

²⁷ PIDE byla v zemi založena v roce 1945 a její působnost trvala až do roku 1969.

²⁸ Zejména oponentů z řad komunistické strany a stran podporující SSSR, které bylo chápáno jako hrozba pro Portugalsko.

a postupně budoval systém, který dle jeho vnímání nebyl po druhé světové válce založený na korporativismu, ani na Novém státu, ale často hovořil o svém systému jako o organizované demokracii. Po skončení druhé světové války, k překvapení všech, režim Salazara nepadl, nicméně sám Salazar uváděl, že musí zůstat v čele země a vlády jen proto, aby moc nepadla na ulici do rukou anarchistů a komunistů. Nicméně režim čelil značné kritice světa (např. časopis Time označil režim za diktátorský) i opozice (Klíma 2007: 399). Salazar musel režim přehodnotit z hlediska jeho hodnot a ideologií, kdy se postupně stával více „alternativním“ a méně diktátorským. Zmíněná modifikace netrvala dlouho, kdy se v roce 1949 Portugalsko spolupodílelo na založení NATO²⁹, díky čemuž režim získal internacionální podporu a Západ tedy přehlížel určité vady implementovaného nedemokratického autoritativního režimu v zemi (Klíma 2007: 403).

Režim získával i nadále světovou podporu, kdy např. v roce 1955 bylo Portugalsko přijato do OSN, čímž byl Salazarův režim v podstatě legalizován. Kritika spadala zejména na udržování koloniální říše (Klíma 2007: 410). Úspěch Afriky v roce 1960 postavil do středu světové pozornosti nezměněné portugalské koloniální impérium, kdy počátek koloniálních bojů v Angole v počátku roku 1961 a následná ztráta portugalské Indie koncem téhož roku přinutily tamní obyvatele a vládu k obraně koloniální říše v čele se Salazarem. Nicméně i další navazující koloniální boje ukázaly, že koloniální říši již není možné obhajovat a bránit, kdy se pouze čekalo na dobrovolný odchod Salazara z čela země a současně byly vyčkávací akce zdůvodněné aspektem, protože opozice nebyla schopna vytvořit silnou jednotnou opozici (Klíma 2007: 420-422,427).

60. léta byla z komplexního hlediska ve znění protestů proti nastolené diktatuře a tamní policii, kdy tamní režim již nedokázal efektivně odpovídat na výzvy dané doby. Osud režimu byl ovšem „zpečetěn“ zcela nečekanou událostí, kdy 3. srpna 1968 upadl Salazar ve své kanceláři ze židle a způsobil si hematom na mozku, který jej zcela vyřadil z běžného života a Salazar

²⁹ Portugalsko bylo jedinou zakládající zemí Severoatlantické aliance s nedemokratickým režimem, což se projevilo v roli Portugalska jako spojence proti komunismu během studené války.

se stal trvalým invalidou a následně v roce 1970 umírá. Do jeho funkce byl dosazen Marcelo Caetano, který chtěl primárně režim Salazara reformovat. Dne 25. dubna 1974 proběhl vojenský převrat, tzv. „Karafiátová revoluce“³⁰, čímž fakticky skončila diktatura Salazara (Klíma 2007: 434 - 438.).

Caetano tedy usiloval o liberalizaci země. Schválil předním opozičním lídrům, kteří byli ze země násilně vyhnáni, návrat do země. Nicméně slibovaná liberalizace nebyla ve své podstatě tímto procesem a ohlašované svobodné volby z roku 1969 byly ve smyslu zvolení předních elit z vládních stran.

Je patrné, že počátek a formování nedemokratického režimu lze evidovat od vojenského převratu v roce 1926 až do roku 1974, kdy toto období bylo nejen ve znění vojenského režimu, ale také ve znění problémů, které tamní vláda a režim nedokázala efektivně řešit.

3.2.2 Fungování režimu

Dne 28. května roku 1926 došlo v zemi k prvnímu vojenskému puči, který svrhl tehdejší první republiku. Nicméně vojensky převažující vláda nenastolila efektivní řešení z hlediska znovuoživení a stabilizace země, kdy zvolila nejjednodušší cestu v podobě přenesení kompetencí i na civilní autority. Režim byl tedy v této době postavený na armádě a civilních odbornících. Premiérem byl zvolen generál Gomes da Costa, který jmenoval vládu, včetně ministra financí A. Salazara, a dále sestavil politický program reorganizace stávajícího systému v zemi, který ovšem další politické elity nepřijali s kvitancemi. Gomes da Costa tedy vyvolal další převrat, při kterém odstranil všechny oponenty jeho záměrů, což Salazar odmítal a podal demisi. Gomes da Costa ovšem pokračoval dále a režim byl stále ve větší míře nedemokratický. Zavedl cenzuru tisku, zvýšil své pravomoci v zemi, svévolně odvolal ministry z jejich postů atd. Vývoj Costových postojů se ovšem znelíbil i armádě. V červenci byl zatčen a poté vyhnán ze země.

³⁰ Karafiátová revoluce byla levicovým vojenským pučem zahájeným dne 25. dubna 1974 v Lisabonu. Tato revoluce umožnila přechod od tehdejšího režimu autoritářské diktatury, k demokratické formě vlády. Masové demonstrace donutily rezignovat vládu a přední představitelé původního režimu emigrovali do Brazílie.

Na jeho post pak nastoupil armádní generál Carmon, který se snažil režim postavit na sílící vojenské diktatuře v zemi (Klíma 2005: 54-55). Období do 30. let minulého století bylo tedy ve znění snahy o stabilizaci, ale i nepokojů obyvatel i části armády a jejich požadavků na demokratický režim, vzniku tajné policie a v neposlední řadě režimu v podobě vojenské diktatury s fašistickými atributy při vynucování autority (Kohoutek 2001: 73). Nicméně vojenský diktátorský režim neměl konkrétní politickou strategii a ideologii, kdy částečným řešením pro stabilizaci země bylo i znovu povolání Salazara na ministerský post, který ihned nastolil drastické reformy, které byly ovšem úspěšné. Síla a moc Salazara postupně rostla a vlivem přízně prezidenta Carmona k jeho osobě mohl i snáze odstraňovat jeho oponenty a kritiky, jeho mnohdy drastických politik. Režim v zemi, dalo by se již říci režim Salazara, ve 30. letech čelil světové hospodářské krizi výstavbou již uvedeného nového politického systému, který měl integrovat politické, hospodářské a ideologické organizace v jeden komplex, což mělo být provedeno prostřednictvím efektivního režimu. Podporu měl nejen u prezidenta, ale také u tamní církve (Klíma 2005: 56-58). Režim vojenské diktatury následně zanikl stanovením nové ústavy v květnu 1933. Došlo k obnovení republikánského zřízení v podobě unitární a korporativní republiky. Tato ústava v podstatě stanovovala antidemokratickou diktaturu předsedy vlády, který za plné podpory prezidenta formuloval režim v zemi a směry jejího rozvoje. Režim byl oficiálně prezentován jako prezidentský (Lainová 1999: 212). Ovšem výstižnější by bylo označení systém předsedy s diktátorskými atributy, kdy vše bylo pod důslednou kontrolou.

Ústava limitovala částečně demokratické principy a dále byla země v „rukou“ prezidenta. Režim ovšem z komplexního pohledu pouze upevňoval autoritativní směr cílení premiérem Salazarem, kdy všichni možní oponenti tohoto směru byli násilně vyhnáni do exilu (Klíma 2005: 90).

Ve snaze utužovat preferovaný nedemokratický režim se Salazar neštítel využívat manipulací a komplexní kontroly nad tamní společností. Ve fungování režimu byla významná i zahraniční politika např. v podobě kooperace s Francií (Lainová 1999: 214).

Salazar byl katolík a tato inklinace se prolínala i do jeho strategie nedemokratického režimu, přičemž jeho katolické nadšení postupem času ubývalo, kdy role církve byla zejména ve výchovné, sociální a kulturní oblasti státního života. „*Až počátek osvobozenického boje v afrických koloniích v druhé polovině 50. let, doprovázený často podporou rezistence ze strany místních prelátů a misionářů, vyvolal perzekuci některých církevních činitelů a vedl ke konfliktu s modernizovanou církví – a nakonec i k pádu autoritativního korporativního systému po Salazarově smrti.*“ (Klíma 2002: 7).

Fungování režimu vycházelo z velké části z vlivu církve, z vlivu armády a tajné policie, kdy se jednalo o korporativní systém v čele s Národním svazem. V Salazarově režimu tak hrály důležitou roli i jiné než ústavní instituce. Církev nebyla hlasitým odpůrcem režimu a tiše přihlížela k páchání zločinů během upevňování a formování režimu v zemi³¹. Armáda pak měla v režimu výsadní postavení. Důstojnický sbor byl neoddělitelnou součástí přední společenské elity. Důležitou ozbrojenou složkou byla Národní republikánská garda, která zajišťovala vnitřní bezpečnost, a ze které se následně stala ozbrojená policie zakročující u vnitřních nepokojích směřovaných zejména vůči režimu. Režim vycházel z korporativního státu bojujícího proti komunismu.

Portugalský autoritativní režim nepůsobil v Evropě neorganicky a řada politiků v něm dokonce viděla perspektivní model překonávající ekonomické i jiné krajnosti. Snesitelnost systému, který i svým specifickým způsobem vyřešil dlouhodobou krizi tamní společnosti, zajistil právě jeho nadčasový křesťanský tradicionalismus. V Portugalsku byl ovšem tento tradicionalismus chápán a pojímán upřímněji než např. v Itálii, kde Mussolini katolickou církev jen využil. Možná i díky tomu se ideologie v Portugalsku před nastolením demokracie opírala o mýtus historické národní velikosti. Specifickou diktaturu Salazara původně skrytého za formálně výše

³¹ Ovšem i z církve bylo projevováno několik protestů, např. dopis biskupa A. G. Ferreiry v roce 1959 odsuzující omezování svobody projevu, sociální nespravedlnost v zemi a představitele při exploataci zámořských území portugalské koloniální říše.

postaveného prezidenta, diktaturu po druhé světové válce Portugalsko přežilo (Klíma 2002: 8).

3.2.3 Klasifikace režimu

Z výše uvedených informací vyplývá skutečnost, že do roku 1933 byl v Portugalsku implementován vojenský režim, kdy následně Salazar uplatňoval v zemi autoritářský režim, a to až do roku 1974. Tento výstup potvrzuje nejen výše představený text, ale komplexně i odborná literatura. Určitým problémem je pak již konkrétní klasifikace využívaného autoritářského režimu v zemi, kdy Salazar tento režim označil jako: fašistická autoritativní diktatura, která zavrhuje demokratické principy v národních i sociálních otázkách, kdy ovšem také dodal, že se odlišuje od fašistické diktatury svými metodami (Závěšický 2004: 49).

U předchozí analyzované a představované oblasti Chile, byla z hlediska klasifikace nedemokratického režimu užita klasifikace J. J. Linze. Z hlediska následné komparace obou režimů, bude tedy tato klasifikace využita i v této otázce. Dle J. J. Linze lze předmětný nedemokratický režim v Portugalsku označit za organicko-etatistický autoritářský režim, kdy se jedná o režim, ve kterém je kontrolovaná participace občanské společnosti prostřednictvím organické struktury. Je nahrazován politický pluralismus a odmítnut model třídního konfliktu. Objevuje se vznik korporací, které podporují další ze základních myšlenek organicko-etatistického autoritářského režimu, který uvádí, že lidé jsou svojí podstatou členy mnoha sociálních skupin. Politický život bývá aktivován prostřednictvím těchto menších skupin, které jsou reprezentovány v centrální komoře korporací.

Tento výstup lze potvrdit a demonstrovat dle jednotlivých kritérií, které J. J. Linz užil pro kategorizaci režimů do jeho klasifikace. V uvedeném organicko-etatistickém autoritářském režimu je první kritérium v podobě limitovaného politického pluralismu. Režim, v tomto případě, dovoluje institucionalizovanou politickou participaci. Strana je zde využívána pouze jako nástroj moci, a ne jako těleso moci, jak je tomu právě v totalitních systémech. Postavení a role Národního svazu a Salazarův přístup k ní jsou

toho důkazem. Druhým kritériem je absence intenzivní či extenzivní politické mobilizace, kdy během Salazarovy éry nedocházelo v Portugalsku k žádným demonstracím síly a podpory režimu, Salazar sám popularitu nesnášel a na veřejnosti vystupoval pouze v nevyhnutelných případech. Mobilizace byla pak využívána jen v určitých fázích režimu, což zcela odpovídá Linzově teorii. Třetím kritériem byla neexistence zhotovené a vůdčí ideologie. I tato podmínka je v případě daného režimu splněna, zejména v aspektu, že režim poukazoval na obecné hodnoty, např. se jednalo o patriotismus, role rodiny a náboženství, ekonomický rozvoj, stabilita země atd. a neinklinoval ke konkrétní ideologické podstatě. Čtvrtým kritériem byla moc vůdce, který ji uplatňuje vnitřně formálně chybně a nejasně definovaných, nicméně předvídatelných hranic. Tuto podmínku lze potvrdit vlivem vyšší moci Salazara dle stanovené ústavy, která moc definovala na výrazně nižších tendencích. Např. v roce 1943 stačil jen Salazarův podpis, aby spojenci získali k užívání leteckou základnu na Azorech. Tedy z hlediska výše uvedeného Salazarův režim spadá do kategorie organicko – etatistických režimů, což komplexně potvrzuje také existence korporací, profesních sdružení, odborů a organická podstata systému, dále tomu odpovídá malá míra mobilizace, nízká ideologizace a omezený pluralismus (Závěšický 2004: 49-50).

3.3 Komparace obou nedemokratických režimů

Z výstupů obou analýz vyplývá, že nedemokratický režim v Chile, který předcházel demokratickému, byl klasifikován dle J. J. Linze jako byrokraticko-vojenský autoritářský režim. V Portugalsku byl původní nedemokratický režim dle shodného autora klasifikován jako organicko-etatistický autoritářský režim.

V Chile byl nedemokratický režim před přechodem vojenský/autoritářský, ale v Portugalsku byl spíše výhradně autoritářský s jednou klíčovou osobou (prvotně ministr financí a následně ministerský předseda). Nicméně nutné dodat, že u Chile byly shledány vyšší možné prvky demokratického režimu než u Portugalska, kdy byly záměrně v nové ústavě sice zmiňovány, ale realnost jejich plnění již byla jiná, a představitel

Portugalska možné demokratické prvky zcela negoval. U obou zemí pak vlivem daného režimu došlo ovšem ke zlepšení či minimálně k položení základů k lepšímu ekonomickému vývoji, kdy u Portugalska bylo zlepšení a stabilizace výraznější. Z určitého pohledu lze dále konstatovat, že obě země z hlediska režimů implementovaly určité policejní aktivity, kdy u Portugalska se jednalo o výsadní a detailní kontroly veškerého dění ve společnosti a u Chile v podobě přímých policejních zásahů, kdy v tomto ohledu bylo Chile „razantnější“ a v podstatě se jednalo o policejní stát. Obě země také ve svých režimech potlačovaly násilně možné oponenty režimu, kdy v Portugalsku docházelo k jejich vyhnání a v Chile pak k přímému násilní na této opozici. V Chile tedy hrála v režimu výraznou roli i armáda, která byla řízená jako instituce, v Portugalsku pak v průběhu fungování režimu nebylo armádě přikládáno takové významnosti. Obě země během nastolení nedemokratického režimu dále využily pro stabilizaci a rozvoj země výrazných a restriktivních reforem. U Portugalska se ovšem jednalo spíše o restrikce a u Chile pak také o příliv kapitálu a podnikatelů do země. V Chile byla dále přijata nová ústavní opatření, v Portugalsku taktéž nová ústava, ale zejména nový politický systém, který se ukázal jako poměrně efektivní.

Chilský nedemokratický režim nahradil předchozí vládu marxistického prezidenta, kdy podstata režimu uvrhla zemi do hluboké recese, což ovšem nahrávalo novému režimu, kdy ovšem nejspíše nikdo nepředpokládal, že se bude jednat o tvrdý vojenský režim založený na násilnou eliminaci odporu, na polarizaci společnosti, na personalizaci moci generále, s hlubokými reformami a škrty ve výdajích vlády. Lze shrnout, že režim v Portugalsku se opíral o prvotního ministra financí a následného premiéra Salazara, který byl katolicky zaměřený, kdy jeho důraz na náboženství, morálku a tradiční hodnoty byly pro Salazara typickými i během jeho implementace autoritářského režimu. Postupně získal výhradní moc v zemi a kontrolu, nicméně možné oponenty eliminoval prostřednictvím jejich vyhnání. Nutné také konstatovat, že možno náboženským založením uvedeného představitele, nebyl režim v Portugalsku tak „agresivní“ a „násilný“ jako v Chile, kde docházelo k hrubému porušování lidských práv

a svobod, k mučení a vraždění, což v Portugalsku bylo také zjištěno, ovšem v nižší míře.

Oba režimy lze označit za výhradně protikomunistické, kdy režim shodně u obou zemí násilně potlačoval opozici, kdy nižší míra brutality a násilí (prostřednictvím armády a policie) byla u režimu v Portugalsku.

4. PROCES PŘECHODU K DEMOKRACII

Proces přechodu k demokracii je procesem specifickým, kdy se může jednat o dlouhodobý, vleklý a samostatný jev nebo také synchronii, ale může se také jednat o krátkodobý akt. Vše vždy vychází ze specifík dané země či i původního režimu, ekonomického vývoje, rozvoje země atd. Vlivem této teze nelze tedy unifikovat možné přechody původních nedemokratických režimů daných zemí do jedné univerzální polemiky či analýzy. Díky tomu je čtvrtá kapitola cílena na představení jednotlivých přechodů výše definovaných nedemokratických režimů Chile a Portugalska ve shodné konstrukci, ale v dílčích podkapitolách.

4.1 Chile

První podkapitola této kapitoly představí průběh tranzice výše představeného režimu u Chile, kdy konstrukce je v následujícím sledu: ukončení autoritářského režimu v Chile, charakter odstraňovaného režimu, hlavní aktéři tranzice a jejich strategie v podobě primárních politických, vládních subjektů i osob, klasifikace předmětné tranzice a překážky bránící konsolidace demokracie.

4.1.1 Ukončení režimu

Ukončení režimu v Chile za vlády Pinocheta bylo poměrně pokojné a bez obětí na životech, kdy se v podstatě Pinochet dobrovolně a aktivně vzdal moci, a následně schválil referendum a navazující svobodné volby. Za první impuls k možnému přechodu lze považovat novou Ústavu Chile z roku 1980 sepsanou juntou a následně referendem schválenou. Tato nová Ústava stanovila Pinochetovi ukončit jeho autoritářskou vládu nejpozději do roku 1988 a dobrovolně umožnit přechod k zastupitelské podobě vlády, což bylo následně zrealizováno. Tedy nejednalo se o primární opoziční tlak na svržení režimu, i když svou roli samozřejmě hrál v tomto procesu také,

kdy nižší tlak opozice vycházel zejména z nižší intenzity vlády Pinocheta. Významným atributem opozice byl také fakt, že opozice byla pod částečnou „kontrolou“ katolické církve a Pinochet tak nechtěl vytvářet popudy pro možné spory s touto komunitou (EU portál 2007).

Ovšem nutné dodat, že po přijetí nové ústavy země čelila ekonomické krizi, která zemi v roce 1982 přivedla na hranici kolapsu, v podobě výrazného růstu míry nezaměstnanosti v zemi, narůstající komplexní nespokojenost a chudoba obyvatel. Tento vývoj vyžadoval určité změny v neoliberálním ekonomickém modelu, kdy docházelo také k protestům a demonstracím (Klein 2004: 199).

Vlivem těchto protestů sílila opozice, která postupně vytvářela různé koalice a kooperovala s odbory. Pinochet začal taktizovat a uvolnil represe implementované směrem k levici. Pinochet předpokládal, že v novém chilském prostředí budou levicové kooperace a uskupení neslučitelná a dojde k jejich rozpadu. Nicméně tyto predikce se neuskutečnily, a levice naopak sílila na své moci a postavení v zemi. V roce 1984 zhotovila Rada státu statut politických stran, který představoval, že všechny politické strany inklinující k marxismu byly v zemi zakázány. Dále byla odstraněna cenzura tisku, kdy ovšem i nadále zůstala výrazná cenzura televizního vysílání. Dne 24. srpna 1984 byl odvolán výjimečný stav v zemi a byly také otevřeny hranice země dříve vyhoštěným politickým emigrantům (Chalupa 2002: 449-451). V roce 1983 bylo také zformováno levicové uskupení opozice označované jako Alianza Democrática (AD), které využilo dvou masových demonstrací v roce 1984 proti Pinochetovi a začalo s vojáky vyjednávat o přechodu režimu. Represivní násilí pokračovalo a docházelo také k „podkopávání“ režimu Pinocheta. V reakci na zavraždění tří členů chilské komunistické strany v roce 1985 bezpečnostními složkami, arcibiskup Santiago svolal schůzku mezi opozicí a předními vládními politickými stranami. Během navazujících schůzek pak uvedení účastníci podepsali tzv. Národní dohodu o přechodu k úplné demokracii. Navzdory této dohodě ovšem zastánci nedemokratického režimu předmětnou dohodu odmítli. Opoziční aliance v čele s AD a např. Movimiento Democrático Popular (MDP) zmobilizovala stovky tisíc obyvatel země, aby se demonstrativně podíleli na podkopávání a negaci tehdejší vlády

(juntě). Nicméně komunisté (vyjma tedy MDP) šli „vlastní“ cestou, kdy demonstrací se neúčastnili a osnovali ozbrojenou regresi (NV Database Swarthmore 2011). V září 1986 byl dokonce proti Pinochetovi zosnovaný atentát, který byl ovšem neúspěšný. Za jeho realizací stáli ozbrojení povstalci. Nicméně útok měl negativní dopady na chilské komunistické hnutí, protože prezidenta atentát inicioval ještě k agresivnější likvidaci levicově zaměřené opozice (Klein 2004: 199).

Opozici bylo v tuto chvíli jasné, že demonstracemi a lidovým bojem nedocílí odchodu prezidenta a pádu režimu. Díky tomu se opoziční skupiny zaměřily na připravované prezidentské referendum stanovené dle ústavy na rok 1988. Opoziční skupiny rychle zorganizovaly jednotnou kampaň, s cílem zvítězit v uvedeném plebiscitu (referendu). Vytvořily skupinu Concertación de Partidos por el NO, kdy tedy cílem bylo porazit Pinocheta, který by porážkou musel v roce 1989 naplánovat pluralitní prezidentské i parlamentní volby. Díky nové ústavě bylo dovoleno vysílat legální agendu politické strany a politické reklamy, kdy každá strana měla 30 min. televizního času na každý den. Výše bylo uvedeno, že byla omezena cenzura tisku, ale ne televizního vysílání, z čehož je zřejmé, že televizní kanály byly řízené a cílené na podporu Pinocheta v plebiscitu, kdy tedy opozice měla pramalé šance zvítězit. Nicméně, opozice úspěšně cílila na oslovení širokého publika v Chile, kdy kampaň směřovala na výhledy lepších časů pro obyvatele, na lepší možnosti a šťastnější život. Boje proti Pinochetovi se neúčastnila jen tamní komunistická strana, která nepovažovala za reálné, že by mohl být Pinochet svržen (NV Database Swarthmore 2011).

V říjnu 1988 Pinochet tedy vypsál volby, které byly současně také referendem o jeho vládě. Pinochet v referendu získal jen 43 % hlasů a tím pádem byl poražen křesťansko-demokratickým protikandidátem P. Aylwinem, který obdržel celkem 54,6 % hlasů. Následně Pinochet splnil svůj slib a na jaře roku 1990 odešel z politického dění v zemi, rozpustil vládu vojenské junty a zůstal pouze na pozici velitele ozbrojených sil. Nový prezident Aylwin tak mohl vést Chile směrem k liberálnímu demokratickému režimu a zastupitelské vládě. Pinochet byl diktátorem, který se dobrovolně

a bez vnitřních či vnějších tlaků vzdal své moci v zájmu demokratického vývoje země, což bylo z historického hlediska ojedinělé (EU portál 2007).

Z výsledků voleb, které zapříčinily konec autoritářského režimu je zřejmé, že silnější touha u občanů byla v podobě demokratického režimu. Nicméně i 43 % uvedených hlasů pro Pinocheta ukazuje, že buď národ souhlasil s jeho diktaturou, nebo byla naopak jeho diktatura tak mocná, že voliči dávali hlas diktátorovi pouze ze strachu.

4.1.2 Charakter ukončeného režimu a jeho vliv na tranzici

Pinochetův režim byl v pomyslné válce s marxismem, kdy Chile mělo být oblastí „svobody“ a politická rozhodnutí měla vycházet pouze z kompetence tamní vlády a předních elit, což také reflektovala tamní ústava, která v režimu hrála svou významnou roli. Ústava z roku 1980 a následně revidovaná v roce 1982, poskytovala armádním elitám obrovskou moc, kdy jim taktéž poskytovala moc v podobě výsadního vlivu na politickou situaci v zemi, což vše jen znesnadňovalo následující tranzici. Povaha původního režimu tedy vycházela zejména z vlivu tamních armádních elit bez politické či ekonomické svobody, kdy armádní elity byly přímo propojeny a řízeny byrokratickým aparátem. Původní režim také, jak již bylo uvedeno, postrádal jednotnou a výchozí ideologii, která by následně možno ovlivnila přechod a formovala by tamní společnost. Chybějící ideologie také výrazně nemobilizovala ani nepolitizovala tamní obyvatelstvo. Režim tak v podstatě vedl „vlastní“ formu komunikace s obyvatelstvem, která byla ve znění armádních diktatur a násilných prostředků pro vymáhání podpory daného nedemokratického režimu, kdy veškeré i sebemenší polemiky nad efektivností a vhodností režimu byly ihned následně likvidovány. Režim se také snažil o stabilizaci země pouze vlastními silami, kdy se bránil jakýmkoli „neschváleným“ intervencím.

Tranzice a následný proces formování demokratického systému v zemi probíhal v institucionálním rámci vymezeném ústavou z roku 1980, kdy ovšem tato ústava byla vytvořena původním autoritářským režimem. Tento režim byl protikomunistický a oproti předchozím populistickým

režimům byl technokratický³²s důrazem na pořádek, který se ovšem také zavázal a cílil na prohloubení kapitalistického systému v zemi s častým využíváním násilí, mučení, intoleranci více politických stran a se silným vlivem armády, jako základního prvku režimu, včetně výsledného požadovaného ekonomického růstu země. Jedná se v podstatě o charakteristické rysy nedemokratického režimu v Chile (Scott 2001: 44 - 45). Lze konstatovat, že režim měl podstatu tedy zejména v armádě (s cílem národní spásy) a eliminace komunismu. Režim také budoval aliance s předními ekonomickými elitami následně v režimu implementující ekonomickou politiku³³.

Podstata režimu a jeho charakteristické rysy byly dále v podobě ekonomických reforem, represí, nižšího vlivu odborů, snížení stranických aktivit a změny zahraniční politiky, což ve svém výsledku sice zvýšilo ekonomický růst země a stabilitu, nicméně nejvýraznějším rysem režimu bylo současné porušování lidských práv, rozdělení společnosti na dvě skupiny (podporující a negující vojenský režim) a snížený zájem o členství ve stranách. Tedy autoritářský režim v Chile byl institucionalizovaným autoritarismem³⁴, iniciovaný a vedený tamní armádou za účelem národní spásy. Prvky režimu byly protikomunistické se snahou ovládnout pracující třídu.

4.1.3 Představitelé tranzice

Mezi hlavní aktéry přechodu k demokracii v Chile lze zařadit generála Pinocheta, představitele hlavních politických stran v zemi, a stejně tak armádu, která byla silnou oporou vlády Pinocheta v zemi. Všichni uvedení aktéři hráli důležitou roli i před následným kolapsem demokracie.

Tedy prezident Pinochet k přechodu v podstatě přispěl svým odsouhlasením možné změny režimu v ústavě z roku 1980, kdy výsledná tranzice realizovaná v roce 1988, s platností od roku 1989, byla plánována

³² Technokratický režim je režim, který podrobuje lidi a porušuje základní lidská práva používáním trestu smrti.

³³ Obdobnou podstatu režimu v Chile lze nalézt i v dalších zemích (např. v Argentině).

³⁴ Neboli také byrokratický autoritarismus.

všemi účastníky již od roku 1984, nicméně otázkou je, zda vláda věřila, že by k nastolení demokracie a vítězství opozice mohlo vůbec dojít a zda se tedy nejednalo pouze o navenek vstřícný krok pro ukotvení původního režimu.

S uvedeným prezidentem, a jako další aktér, souvisela i tamní armáda, která prezidentovi vyjadřovala značnou podporu, kdy projevená nevole vůči hlavě státu znamenala jistou smrt právě prostřednictvím armády. Armáda tak byla v podstatě v pozici určitého nástroje a výkonu tehdejšího režimu, který se aktivně účastnil tranzice.

Klíčovou roli, vyjma Pinocheta, sehrála zejména opozice, a to v podobě uskupení, která oslovovala primárně obyvatele k veřejným projevům z hlediska jejich nespokojenosti s režimem, ale také dokázala oslovit obyvatele prostřednictvím propagačních kampaní k případné změně jejich preference původního režimu a hlasování pro tranzici, která byla výstupem referenda, na kterém bylo stanoveno, že pokud Pinochet nezíská většinu hlasů, režim padne. Z předních opozičních subjektů lze primárně uvést levicové uskupení AD a následně také MDP.

V neposlední řadě lze za další představitele tranzice uvést i samotné obyvatele, kteří za podpory uvedené opozice realizovaly demonstrace proti původnímu režimu a vyvolávaly značné nepokoje, kdy ve výsledné fázi tranzici odsouhlasili.

4.1.4 Klasifikace tranzitivního procesu

Z hlediska klasifikace tranzitivního procesu v Chile je jednoznačná identifikace dle Huntingtona v podobě přeměny. Tuto klasifikaci lze potvrdit na základě konečného průběhu přechodu, kdy původní režim a nastolení demokratického režimu proběhlo na základě referenda (hlasování obyvatel), což mělo za následek spíše poklidný obrat svrchní síly v zemi, což odpovídá vymezení přeměny dle Huntingtona, tedy že se jedná o vzájemnou dohodu mezi opozicí a vládou na zahájení přechodu k demokracii, což bylo i stanoveno i v ústavě z roku 1980. Mezi opozicí a vládou panovalo značné napětí, kdy opozice vedla boj proti vládě prostřednictvím demonstrací

a paktů, a vláda zas násilně odstraňovala přední činitele v opozici, což taktéž odpovídá charakteru uvedené typologie tranzice v Chile.

Nutné také shrnout, že určitým katalyzátorem pro přechod k demokracii v Chile bylo v podstatě zmocněné jádro občanské společnosti, kdy samotný přechod byl ovlivněn ekonomickým modelem armády a ústavním referendem. Tedy, vláda podcenila sílu možné změny občanské společnosti, kdy konzistentní tlak této společnosti způsobil požadovanou přeměnu a ukončení autoritářského režimu. I tento tlak mohl tedy způsobit plynulou přeměnu původního režimu, což odpovídá stanovené typologii tranzice v Chile.

4.1.5 Překážky bránící konsolidaci demokracie

Lze shrnout, že primárním problémem tranzice byla již samotná ústava a její podstata, která umožňovala disponovat předním vládním a armádním elitám, díky čemuž mohly tyto subjekty pak přizpůsobovat stav režimu, země, rozvoj země atd. svým záměrům a strategiím.

Tyto elity pak měly podporu zhruba poloviny obyvatel země, což mohlo celý proces demokratizace také částečně negovat (Ženíšek 2006: 115).

Další možnou bariérou v předmětném přechodu je dále tedy výrazná polarizace společnosti, která znesnadňovala některé kroky demokratizačního procesu v Chile, což se následně projevilo ve výsledcích referenda v roce 1988 a dále také v prvních parlamentních i prezidentských volbách roku 1989, kdy v prezidentských volbách sice zvítězil kandidát opozice křesťanský demokrat P. Aylwin, ale pouze o těsnou absolutní většinu. V parlamentních volbách pak získaly opoziční síly integrované v politické straně Dohoda pro demokracii, přibližně shodný podíl hlasů jako blok politických stran podporující Pinocheta (Ženíšek 2006: 118). Tedy, i když Pinochet v referendu prohrál, měl díky ústavě i nadále značnou moc a nový prezident musel řídit zemi dle nedemokratické ústavy, kdy jeho kompetence byly značně omezeny, což může představovat určitou překážku při přechodu.

Ústava ovšem nebyla jedinou možnou překážkou, určitým limitem pro zdárný přechod byl i Ústavní soud, který byl přizpůsoben původnímu režimu. Nejednalo se o nezávislou a samostatnou instituci. Soudci nebyli odvolatelní až do dovršení důchodového věku 75-ti let. Jednalo se tedy o určité vlivy či dopady původního režimu na přechod. Dnes je již situace jiná a soudci jsou voleni prezidentem.

Na chilském přechodu k demokracii je ovšem nejvíce zřetelný negativní dopad sjednaného přechodu k demokracii v podobě komplikované vyrovnání se s minulostí, kdy např. Pinochet nebyl odsouzen za žádný ze zločinů spáchaných v období jeho nedemokratického vládnutí (Ženíšek 2006: 118).

4.2 Portugalsko

Druhá podkapitola je pak konstruována ve shodném sledu jako předchozí představení tranzice, ovšem cílení je na druhou vybranou lokalitu, Portugalsko. Výstupem obou podkapitol je pak komparace obou přechodů původních režimů k demokratickému, a to z hlediska primárních diferencí a možných shodných aspektů.

4.2.1 Ukončení režimu

Jak již bylo uvedeno, každý přechod je specifický, což platí i pro případ Portugalska. Lze nalézt řadu interpretací z hlediska klíčových subjektů (ozbrojené síly, politické elity a strany, politická hnutí, sociální síly atd.), které měly významný vliv na konec původního režimu. Nicméně konec režimu lze jednotně datovat ke dni 25. dubna roku 1974, kdy bylo na smluvený signál v podobě vybrané písně zahrané v místním rádiu zahájeno povstání. Na vybranou píseň pak tamní portugalské vojenské jednotky v Lisabonu zahájily převrat. Celé povstání proti nedemokratickému režimu naplánovali členové skupiny mladých důstojníků, předáků Hnutí ozbrojených sil (Movimento das Forças Armadas/MFA). K vojenským jednotkám v Lisabonu se přidávaly posádky v dalších městech. Uvedený puč

byl dynamický, efektivní a měl úspěch, kdy určitý nesouhlas s ukončením režimu vyjadřovali pouze příslušníci tajné služby. Vojenské jednotky postupovaly rychle a brzy obsadily ministerstva, vysílací stanice, letiště, telefonní ústředny atd. Už před polednem se do ulic vrhaly davy lidí s provoláváním slávy. Sesazený diktátor a předseda vlády M. Caetano, který v roce 1968 vystřídal Salazara, a prezident Américo Tomás museli po zatčení opustit zemi a odešli do Brazílie. Díky jejich odchodu ze země byl ukončen tamní režim (Huntington 2008: 13). Moc následně převzala Rada národní spásy. Osmačtyřicetiletá diktatura v jedné z nejzaostalejších a nejchudších evropských zemí se tak bez zdatnějšího odporu zhroutila. Hnutí ozbrojených sil se opíralo o armádu a přezdívalo se mu „hnutí kapitánů“, protože klíčovou roli v něm hráli nižší důstojníci. Tito důstojníci si uvědomovali neperspektivnost vleklé války ve třech portugalských zámořských provinciích v Africe (Angole, Mosambiku a Guineji-Bissau), do kterých diktátorský režim od vypuknutí protikoloniálního povstání v roce 1961 poslal 100 000 vojáků (Reflex 2014). Jednotný zájem opozice proti vládě byl ihned na počátku ve smyslu ukončit vyčerpávající války v uvedených koloniích a sesadit vládnoucí elitu v zemi. Nicméně, představy podstaty nového režimu a vývoje země po roce 1974 se značně lišily, což lze potvrdit na aspektu, že během následujících dvou let (1974-1976) se v zemi vystříдалo šest přechodných vlád. MFA preferovala spíše politický střed, ale převládala síla levicové strany (především Komunistická strana Portugalska/PKP) (Ženíšek 2006: 93 - 94).

Převrat nebyl z hlediska počtu obětí na životech nijak dramatický, kdy až na čtyři oběti z řad PIDE, proběhl levicový vojenský převrat nekrvavě (Reflex 2014). Po převratu došlo ke zrušení implementovaného aparátu Nový stát, dále došlo k rozpuštění parlamentu, byly stanoveny a garantovány základní politické svobody, byli také propuštěni političtí vězni, byla zrušena cenzura médií a tisku, a byla vyhlášena amnestie. Převrat byl označován jako „Karafiátová revoluce“, která ukončila období vlády M. Caetana. Na prezidentský post nastoupil generál António de Spínola, kdy současně s ním byla zvolena prozatímní vláda do roku 1976 (Kohoutek 2001: 75; Reflex 2014).

Tedy první svobodné parlamentní volby po pádu režimu byly realizovány až dva roky po uvedeném převratu, tedy v roce 1976, kdy vítězná strana byla Socialistická strana Portugalska. V roce 1976 byla také přijata a schválena nová ústava, kdy následně v roce 1982 i tato nová podoba ústavy prošla modifikací, čímž byl fakticky dokončen přechod k demokratickému režimu. V roce 1982 byla tato ústava pozměněna³⁵ a tímto krokem skončila poslední fáze přechodu k demokracii. Základní charakteristikou porevolučního období v zemi bylo tedy ve znění opovržení pravicových znaků původního režimu a výrazná náklonnost k levici. Občané spojovaní s původním nedemokratickým režimem museli opustit své funkce na univerzitách nebo vládních úřadech. Lze tedy uvést, že jedna diktatura byla v podstatě nahrazena diktaturou jinou (Ženíšek 2006: 94).

Z hlediska tranzice byla uvedená revize ústavy ze září roku 1982 klíčová, protože původní ústava poskytovala tamní Radě značnou míru nezodpovědnosti a moci, kdy změny ústavy přijaté armádou způsobily, že Portugalsko nebylo již jen konsolidační oblastí, ale také ústavně demokratickou (Linz et al. 1996: 126). Tato ústavní revize také značně snížila prezidentské pravomoci³⁶ z pohledu jiných pravomocí „běžných“ parlamentních prezidentů (Country Studies 2002).

Nutné dále uvést, že převrat v Portugalsku, který znamenal ukončení nedemokratického režimu, představoval fakt, že se jednalo o první zemi, ve které byla zahájena tranzice, kdy tato tranzice neplánovaně spustila celosvětové demokratizační hnutí. Nicméně vlivem uvedeného prvenství je nutné také konstatovat, že v uvedené době v podstatě neexistoval žádný jiný model, ze kterého by Portugalsko mohlo čerpat zkušenosti s přechodem. U dané tranzice dále neintervenoval žádný nový vůdce, který by hrál v přechodu klíčovou roli, ale jednalo se o určité seskupení a hnutí, což bylo již uvedeno.

³⁵ Jednalo se o první revizi ústavy.

³⁶ Prezident byl i po revizi vrchním velitelem ozbrojených sil, mohl vyhlášovat zákony, byl symbolem národní jednoty, mohl udělovat milosti, předkládat legislativu k Ústavnímu soudu ke schválení, vyhlášovat volby atd., nicméně snížené pravomoci se týkaly

4.2.2 Charakter ukončeného režimu jeho vliv na tranzici

Původní režim v Portugalsku, z hlediska ostatních diktatur ve shodném období, měl určité specifické místo, kdy vycházel z republikánského tradicionalismu se silným vlivem církve. Země se označovala jako korporativní, což znamená, že vše a všichni jsou integrováni do jedné skupiny/organizace stanoveny daným režimem, kdy daný režim plně respektovaly. Tyto skupiny nebyly ovšem centrálně řízené, ale vystopovaly s vlastními zájmy. Existence skupin a navazujících cílů těchto skupin pak byla určitým dokladem existence limitovaného pluralismu (Wiarda et al. 2001: 49). Legitimita původního režimu vycházela ze všeobecného období mezinárodní sociálně-politické, ale také hospodářské krize. V tomto období přední představitel režimu, premiér Salazar, působil jako určitý ochranný prvek z hlediska vlastního fungování státu a jeho obyvatel. Režim tedy také ovšem nevycházel z jedné masové strany, kdy schválená strana, Národní unie, ovšem nestála v popředí výrazné politické mobilizaci tamní společnosti. Režim nevyžadoval fanatickou ideologickou loajálnost a oddanost skupin i lidu, proto byla politická mobilizace spíše výjimečná.

Nutné uvést, že od nástupu Salazara k moci omezoval v daném režimu své tendence katolického ideologa a zvolil nacionalistickou dikci nadstranického obránce celonárodních zájmů. Ovšem jak již bylo uvedeno, církev hrála důležitou roli v režimu i nadále. Tedy autoritářské režimy jsou nezdůvodně spojovány s náboženstvím a s určitými tradicemi, kdy církev byla oporou tamního nedemokratického režimu³⁷. Režim v Portugalsku byl tedy charakteristický určitou náboženskou podstatou, ale také působností státní policie, která praktikovala tvrdé tresty proti případnému protivení daného režimu.

Režim měl charakteristický rys a podstatu dále v korporativismu, kde na nejnižší úrovni byli Portugalci povinně sdružováni do národních odborů.

³⁷ Dále s armádou, tajnou policií, korporativním systémem, pořádkovými jednotkami (např. Národní republikánská garda) a v neposlední řadě také mládežnické organizace.

Tyto odbory se dále členily dle profesí a okresů do obchodních, průmyslových a zemědělských společenství. V čele tedy stál stát a národ a jejich kooperace propojovala všechny subjekty i procesy v zemi pod kontrolou Nového státu a předsedou vlády.

4.2.3 Představitelé tranzice

Vlivem vojenské podstaty autoritářského režimu v zemi nelze stanovit významné představitele tranzice v podobě předních politických elit, ale jedná se tedy o vojenské elity a armádu. Armáda v podstatě odmítala nejen autoritářský režim, ale také postavení země jako koloniální velmoci. Armádu pak lze z hlediska představitelů tranzice členit na skupiny a jednotlivce, kdy nejvýraznější a klíčovou organizací byla MFA. Jednalo se o celoarmádní hnutí, které vzniklo z guinejského hnutí kapitánů, kdy dílčí představitelé jsou pak v jeho velení, tedy generál Antónia Spínola, Costa Gomes a podplukovník Otel Saraiva de Carvalho. MFA bylo určitým unikátním fenoménem, kdy historie Portugalska takovou sílu určité skupiny nezaznamenala. MFA se před revolucí označovalo jako Hnutí kapitánů, kdy se jednalo o ilegální organizaci mladších důstojníků. Po revoluci bylo přejmenováno na výše uvedené MFA pod vedením demokraticky zvolených důstojníků, seržantů a vojáků. Mělo blíž k sovětským vojenským zástupcům než k vojenským juntám (Komunistický svaz mládeže 2008). Důležité také zmínit, že prvotní iniciativa převratu byla dále podpořena masou tamních obyvatel a dalšími vojenskými jednotkami po celé zemi. Nicméně klíčovou roli sehrálo uvedené Hnutí.

4.2.4 Klasifikace tranzitivního procesu

Z hlediska tranzitivního přechodu u Portugalska je níže využita, shodně jako u tranzitivního přechodu v Chile, klasifikace od teoreticky představeného Huntingtona, kdy literatura uvádí, že tato klasifikace také nejefektivněji reflektuje samotný proces v zemi. Dle uvedené klasifikace lze předmětný proces přiřadit představené typologii v podobě druhého typu, tedy

výměna. Jak je zřejmé z uvedené teorie, podstata tohoto typu přechodu vychází z aspektu, že interní reformátoři mají nízkou míru moci v zemi a hlavními mocenskými subjekty jsou příznivci původních režimů. Tito příznivci pak přechod k demokratickému režimu veřejně negují. Tedy charakteristickým znakem zvoleného typu přechodu k demokracii je vlastně výměna či vytlačení/svržení elity nedemokratického režimu, kdy primární roli při tomto procesu hrají hlavně opoziční síly, což u Portugalska lze potvrdit. Jednalo se o hnutí MFA. Druh v podobě výměny lze dále realizovat velmi rychle, kdy v případě Portugalska se jednalo o svržení, výměnu/přechod v podstatě ze dne na den, což také potvrzuje vhodnost zvolené formy přechodu u země (Ženíšek 2006: 92). Dalším významným prvkem u zvoleného druhu přechodu je také nespokojenost občanů, což bylo u Portugalska uvedeno, kdy převrat byl podporován masou lidí, projevující nadšení při převratu a podporu MFA.

4.2.5 Překážky bránící konsolidaci demokracie

U Portugalska je z hlediska možných bariér přechodu jejich stanovení obtížnější, kdy určité překážky nejsou tak patrné jako u předchozí lokality. Nicméně i zde je možné nalézt určité procesy/aspekty negující či zpomalující přechod.

Za klíčové lze označit zejména dění po převratu, tedy v období let 1974-1976, kdy byla přijata nová ústava trvající až do roku 1982, ve které byla odstraněna Revoluční rada a armáda byla postavena pod civilní vládu, došlo také k úpravě pravomocí prezidenta a byl eliminován požadavek na budování socialismu. Tyto aspekty v podstatě v původní ústavě podporovaly nedemokratický režim, kdy při přechodu byla jejich eliminace v podstatě standardním procesem. Nicméně pokud by nebyla schválena nová podoba ústavy, přechod by pak nebyl realizován při nejmenším v dané dynamice. Problémem mohly být také polemiky nad podobou nové ústavy, což by opět celý proces negovalo.

Otázkou je také, jaký by byl průběh, v případě, že by se Salazarovi nestal zmíněný úraz a nebyl by vlivem jeho následků nucen opustit politické dění.

V neposlední řadě mohl být určitou překážkou v nastolení demokracie v zemi i nástupnický prezident Marcelo Caetano, který zastával významné funkce v rámci Salazarova režimu a přes mírné spory s ním v řadě aspektů souhlasil. Caetano měl záměr liberalizovat zemi, nicméně jednalo se pouze o mírnější období původního režimu a ke skutečné liberalizaci fakticky nedošlo. Hrozbou pro požadovaný přechod mohl být tedy v aspektu, že nedemokratický režim bude nahrazen obdobným, mírnějším režimem (Ženíšek 2006: 91).

Za bariéru či překážku lze považovat také řadu kulturologických argumentací, kdy např. vliv a působení církve v zemi se obecně vnímá jako překážka demokracie, ale i hospodářského rozvoje.

Závěrem také nelze nezmínit efektivitu a působnost MFA, která rostla. Pokud by bylo toto hnutí okamžitě vnímáno jako výraznou hrozbu z hlediska nedemokratického režimu, nemuselo pak k přechodu vůbec dojít, protože iniciace MFA byla primárním motivem pro následný přechod.

4.3 Srovnání obou přechodů k demokracii

V této kapitole je nutné zodpovědět stanovenou výzkumnou otázku bakalářské práce.

Přechod k demokracii v Chile byl plynulý, plánovaný a spíše dlouhodobý. Přechod nedemokratickému režimu v Portugalsku byl výsledkem plánovaného převratu, nicméně zahájení tranzice u Portugalska bylo započato rychlým svržením původní vlády. U přechodu Chile se jednalo dle typologie Huntingtona o přeměnu a u Portugalska zas o typologii v podobě výměny, což i deklaruje výše uvedenou dynamiku a predikci přechodů obou zemí. Přechod k demokracii v Portugalsku byl naopak dynamický, kdy svržení elit, čímž byla tranzice zahájena, byl téměř okamžitým procesem, trvajícím v řádu hodin, ovšem z komplexního pohledu byla příprava na přechod dlouhodobým a komplikovaným procesem

se silným vlivem armády v podobě skupiny MFA, ale i předchozích událostí v roce 1975, jednalo se tedy v podstatě o svržení tamního vlády, čímž byla tedy tranzice zahájena. Délku či zahájení přechodu lze vnímat jako určitou diferenci mezi představenými přechody vybraných zemí, kdy u obou zemí se jednalo o komplikovaný a dlouhodobý proces provázaný různými událostmi a aktéry, ovšem v Portugalsku proběhla výměna a následné zahájení tranzice velice rychle.

U obou zemí byl dále přechod v určité fázi spojován s iniciativami určitých hnutí. Nicméně u Chile se jednalo o zásadní činnosti z hlediska přechodu, kdy hnutí bylo pod záštitou armády. U Portugalska se jednalo o levicové hnutí složené z více opozic (AD, MFA).

Přechod v Chile je spojován s demonstracemi, atentátem na prezidenta, podkopáváním nedemokratického režimu prostřednictvím narůstající moci a působnosti opozice atd. Tedy přechod v Chile zahrnoval více dílčích „procesů“, shodně jako přechod v Portugalsku. Ovšem svržení původního režimu v Portugalsku bylo v podstatě jednorázovou akcí zahrnující vojenské obsazení klíčových komunikačních stanovišť režimu a následné obsazení působiště prezidenta.

Z určitého pohledu jsou oba přechody spojovány okamžitou nebo narůstající mocí daných aktérů v zemi. Nicméně u Portugalska se tedy, jak již bylo uvedeno, jednalo o vojenský zásah, kterým získala armáda kontrolu nad zemí a u Chile pak zas o dlouhodobější narůstající moc opozice, která efektivně cílila své politické kampaně na široké publikum, kdy mu v podstatě ukázala lepší život bez nedemokratického režimu.

Nutné také dodat, že difference u přechodů vybraných zemí tkví v samotném nastolení změny režimu, kdy u Portugalska změnu provedla armáda, nová ústava a následně i vláda a u Chile se jednalo o výsledek referenda stanoveného v ústavě v roce 1980, s realizací v roce 1988.

Z hlediska možných překážek konsolidace demokracie u Chile byla hlavní překážkou přechodu původní ústava, která dávala předním politickým elitám značnou moc. Ústava na rozdíl od Portugalska hrála v režimu důležitou roli, kdy zvýhodňovala armádní elitu a dávala výsadní moc tamnímu prezidentovi, což bylo následnou bariérou pro efektivní přechod režimu

v zemi. U Portugalska byla možnou hrozbou taktéž ústava, ale ta byla ihned po převratu změněna na demokratickou podstatu s řadou socialistických odkazů. U Chile byla dále hrozbou možná nedostatečná podpora nového režimu ze strany samotných obyvatel, kdy je ovšem otázkou, zda se nejednalo pouze o vliv minulého režimu, který byl značně násilný a hard prvky si vynucoval loajalitu k nedemokratickému režimu, což bylo shledáno u obou zemí. U Chile byla ovšem také zjištěna poměrně vysoká loajalita tamních obyvatel k předním elitám režimu, což mohlo být způsobeno již uvedenou obavou z režimu.

Chilský přechod byl také limitován polarizací společnosti komplikující proces demokratizace, což v případě Portugalska nelze stanovit.

Klíčový a rozdílný byl u Portugalska vývoj po převratu, kdy v podstatě vlivem nové vlády došlo k nahrazení původního nedemokratického režimu obdobným režimem a mohla tak dojít jen k zmírnění autoritářského režimu v přijatelnější podobě, ale s jednotnou podstatou. Právě obdobnost „nového“ režimu je dalším rozdílem, ale i překážkou pro nastolení demokracie v zemi.

Lze tak shrnout, že více znatelných a intenzivnějších bariér bylo stanoveno u Chile. Další bariérou byl Ústavní soud z hlediska jeho postavení a působení, kdy soudci byli v podstatě neodvolatelní. I tento subjekt a představené nastavení znesnadňoval přechod režimu v zemi, což opět u Portugalska nelze uvést a chilská společnost se dále musela vyrovnat s minulostí předních elit původního režimu v následné tranzici. Nutné také uvést, že u Portugalska se projevil v přechodu a v režimu znatelněji vliv církve na režim, než tomu bylo u Chile. Vliv církve v zemi byl stanoven nejen jako překážka pro přechod, ale také pro další hospodářský vývoj země.

ZÁVĚR

Cílem této práce bylo analyzovat vybrané realizované přechody původních režimů u Chile a Portugalska k demokratickému, přičemž výstupem analýzy je komparace těchto přechodů. Splnění uvedeného cíle bylo také podmíněno stanovením odpovědi na výzkumnou otázku v následujícím znění: Jak probíhal přechod k demokracii v Chile a Portugalsku z hlediska klíčových událostí, a jak se přechod u vybraných zemí odlišoval.

Dle autorova názoru byl uvedený cíl splněn a lze shrnout, že v souladu s využitými klasifikacemi přechodu se u Chile jednalo o přeměnu, a u Portugalska o výměnu. Nejvýraznější diferencí přechodů obou zemí je v dynamice, ve které se u Chile jednalo o postupný přechod trvající oficiálně téměř 9 let a u Portugalska se jednalo o rychlé nahrazení předních elit, ovšem přechod k demokracii byl taktéž dlouhodobý a komplikovaný. Diference pak lze stanovit zejména v předních aktérech. V případě Chile se jednalo zejména o předního vládního představitele Pinocheta a opozice, a u Portugalska pak o armádu v podobě hnutí MFA.

Z první části práce, ve které byla představena podstata, vývoj a klasifikace původních nedemokratických režimů v Chile a Portugalsku bylo uvedeno, že v Chile se dle klasifikace J. J. Linze jednalo o byrokraticko-vojenský autoritářský režim a v Portugalsku pak o organicko-etatistický autoritářský režim. Z komparace je klíčový zejména výstup ohledně celkového pohledu, kdy se jednalo u obou analyzovaných zemí o autoritářský režim. Nicméně u Chile byly klíčovými subjekty vláda a armáda, u Portugalska pak pouze vláda v podobě ministra financí s následným premiérským postem. Dále bylo zjištěno, že celkově byl uvedený nedemokratický režim „agresivnější“, přičemž v Chile docházelo k hrubému porušování lidských práv a svobod, k mučení a vraždění. U obou režimů byla dále shodně využívána kontrola. U Portugalska se jednalo o kontrolu

předních elit a u Chile pak o policejní kontrolu. V neposlední řadě je klíčové shrnout, že obě země byly v daném období nedemokratických režimů spojovány s reformami, které byly symbolem určité neschopnosti rychle a efektivně reagovat na socioekonomické problémy země.

Z hlediska tranzice obou zemí bylo tedy konkrétně stanoveno, že u Chile se jednalo o tranzici dle typologie Huntingtona v podobě přeměny a u Portugalska pak dle shodné typologie v podobě výměny. Rozdíly byly primárně stanoveny v plánování přechodu, kdy u Portugalska se jednalo o rychlou výměnu a u Chile tedy o plynulou přeměnu na základě referenda, kterým byl autoritářský režim svržen, s přehlasováním 56 % všech voličů referenda.

V neposlední řadě byly stanoveny a představeny možné bariéry pro rychlý a efektivní přechod nedemokratickému režimu k demokratickému. Zde je na příkladu Chile zjevný zejména dopad původního režimu na samotnou tranzici, a to v podobě nastavení ústavy z hlediska výrazné moci předních elit v zemi a současně také s trvalou mocí původního prezidenta. Dále se jednalo o možnou nedostatečnou podporu přechodu ze strany obyvatel, což opět vycházelo z vlivu původního režimu, který společnost rozdělil na dvě skupiny, podporující původní režim a nepodporující. Tato diverzita se následně přenesla i do tranzice. Svou roli tedy sehrála výrazná polarizace společnosti a působení či nastavení Ústavního soudu. U Portugalska byl nejvýraznější hrozbou zejména vývoj po převratu, tedy v letech 1974 - 1976. V tomto období nová vláda (s premiérem původního režimu Ceatanem) sice nastolila prvky nového režimu, ovšem základ tohoto režimu byl v obdobné formě jako ten původní.

V závěru je možné komplexně shrnout oba předmětné přechody. Zde je patrná jejich rozdílnost, a to jak z hlediska průběhu, tak z hlediska teoreticky představené i prakticky implementované klasifikace, a nelze nalézt více shodných prvků. Rozdílnost byla nejen v podstatě samotných aktérů přechodu, ale také z hlediska nastolení demokratického režimu, kdy u Portugalska se jednalo o svržení režimu armádou a u Chile pak vítězstvím seskupené opozice v referendu. Lze potvrdit, že i když tato práce představila a komparovala „pouze“ přechody u dvou zemí, je možné na

výstupech prokázat specifičnost každého přechodu, u kterých je nutná individuální analýzy.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Literatura

Balík, Stanislav a Michal, Kubát. 2004. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. Praha: Dokořán.

Bureš, Jan et al. 2012. *Česká demokracie po roce 1989: Institucionální základy českého politického systému*. Praha: Grada Publishing.

Huntington, P. Samuel. 2008. *Třetí vlna: Demokratizace na sklonku dvacátého století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

Falcoff, Mark. 1982. „Eduardo Frei Montalva (1911-1982).“ *The Review of Politics* 44, č. 3, 323-327.

Chalupa, Jiří. 2002. *Dějiny Argentiny, Uruguaye a Chile*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

Klein, Shelley. 2004. *Nejkrutější diktátoři v dějinách*. Frýdek Místek: Alpress.

Klíma, Jan. 2007. *Dějiny Portugalska v datech*. Praha: Lidové noviny.

Klíma, Jan. 2005. *Salazar: Tichý diktátor*. Praha. Aleš Skřivan.

Klíma, Jan. 1995. *Přehled dějin Portugalska*. Hradec Králové: Gaudeamus.

Kohoutek, Jaroslav. 2001. „Poznámky k portugalskému přechodu k demokracii.“ *Politologická revue* 7, č. 1, 72-86.

Lainová, Radka. 1999. „Diktatura ministerského předsedy António Oliveira de Salazar a portugalský autoritativní režim, 1. část.“ *Historický obzor* 10, č. 9-10, 208–214.

- Linz, Juan a Stepan, Alfred. 1996. *Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press.
- O'Donnel, Guillermo, Schmitter, C., Philippe a Whitehead, Laurence. 1991. *Transitions from Authoritarian Rule: Comparative Perspectives*. 3. vyd. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press.
- Pollack, Molly a Andras, Uthoff. 1991. *Chudoba a trh práce: Velké Santiago, 1969-85: překlad*. Praha: Výsk. ústav práce a soc. věci.
- Remmer, L. Karen. 1989. „Neopatrimonialism: The Politics of Military Rule in Chile, 1973-1987.“ *Comparative Politics* 21, č. 2, 149-170.
- Říchová, B. 2014 *Přehled moderních politologických teorií*. Vyd. 3. Praha: Portál.
- Scott, D, Sam. 2001. *Transition to democracy in Chile: two factors*. Montana: The University of Montana. Theses, Dissertations, Professional Papers.
- Skřejpková, Petra a Ladislav, Soukup. 2011. *Nedemokratické právní systémy*. Praha: Havlíček Brain Team.
- Wiarda, J. Howard a Margaret, Macleish Mott. 2001. *Catholic Roots and Democratic Flowers: Political Systems in Spain and Portugal*. London: Praeger.
- Závěšický, Jan. 2004. „Salazarovo Portugalsko: jaké bylo?“ *Listy Dvuměsíčník pro kulturu a dialog*, č. 6, 46-50.
- Ženíšek, Marek. 2006. *Přechody k demokracii v teorii a praxi*. Plzeň: Aleš Čeněk.

Internetové zdroje

Historia de Chile: Cuarto periodo: El siglo XX: la búsqueda del desarrollo económico y de justicia social (1920 en adelante). Elección Presidencial De Chile (1970). [Www.biografiadechile.cl](http://www.biografiadechile.cl). Dostupné na: <http://www.biografiadechile.cl/detalle.php?IdContenido=1633&IdCategoria=96&IdArea=472&TituloPagina=Historia%20de%20Chile> (16.6.2017)

Solsten, Eric. 1993. *Portugal: A Country Study*. Washington: GPO for the Library of Congress. Dostupné na: <http://countrystudies.us/portugal/77.htm> (15.6.2017)

Skřipický, Marek. *Autoritativní režimy Augusto Pinocheta a Francisca Franca*. 2007. [EuPortal.cz](http://euportal.parlamentnilisty.cz). Dostupné na: <http://euportal.parlamentnilisty.cz/Articles/2058-autoritativni-rezimy-augusto-pinocheta-a-francisca-franca.aspx> (17.6.2017)

Krupka, Miroslav Alois. 2013. *Den, kdy Augusto Pinochet zachránil Chile před komunismem. 11. září 1973*. [EuPortal.cz](http://euportal.parlamentnilisty.cz). Dostupné na: <http://euportal.parlamentnilisty.cz/Articles/9651-den-kdy-augusto-pinochet-zachranil-chile-pred-komunismem-11-zari-1973.aspx> (17.6.2017)

Gazmuri, Cristián. 1978. *Una Interpretación Política de la Experiencia Autoritaria (1973 – 1990)*. Dostupné na: http://www.archivochile.com/Dictadura_militar/doc_sobre_dm/DMdocsobre0007.pdf (10.6.2017).

Packenham, Robert A. a Ratliff, William. 2007. *What Pinochet Did for Chile. Hoover Institution*. Dostupné na: <http://www.hoover.org/research/what-pinochet-did-chile> (18.6.2017)

Economy. *IndexMundi* [online]. Dostupné na: <http://www.indexmundi.com/chile/#Economy> (18.6.2017)

Klíma, Jan. 2002. „Katolické kořeny portugalské diktatury: Poznámka k typologii autoritativních režimů 20. století.“ *Listy*, č. 5, Dostupné na: <http://fhs.uhk.cz/ibero/texty/pdf/KIAS015.pdf> (9. 6. 2017).

Z historie portugalských komunistů. *Komunistický svaz mládeže*. Dostupné na: <http://www.ksm.cz/historie/z-historie-portugalskych-komunistu.html> (18.6.2017)

Bernath-Plaistad, Shandra a Rennebohm, Max. 2011. Chileans overthrow Pinochet regime, 1983-1988. *Global Nonviolent Action Database*. Chile. Dostupné na: <http://nvdatabase.swarthmore.edu/content/chileans-overthrow-pinochet-regime-1983-1988> (15.6.2017)

O'Donnel, Guillermo. 2001. *Transitions from Authoritarian Rule: An Iterative Model*. Dostupné na: http://www.oss.net/dynamaster/file_archive/040319/aa115fbb5880b64176f3327c89e282d5/OSS2002-02-16.pdf (16. 6.2017).

Šajtar, Jaroslav. 2014. Před 40 lety odstartovala Grândola „karafiátovou“ revoluci v Portugalsku. *REFLEX*. Dostupné na: <http://www.reflex.cz/clanek/historie/56072/pred-40-lety-odstartovala-grandola-karafiátovou-revoluci-v-portugalsku.html> (18.6.2017)

Mrazivá pravda o Chile za vlády Salvadora Allende. 2013. *Reformy.cz*. Dostupné na: <http://www.reformy.cz/zpravy/mraziva-pravda-o-chile-za-vlady-salvadora-allende/> (18.6.2017)

The Pinochet Regime (review). 2011. *Researchgate.net*. Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/241895489_The_Pinochet_Regime_review (19.6.2017)

Seznam tabulek

Tabulka 1: Fáze přechodu dle G. O'Donnell	13
Tabulka 2: Vývoj makroekonomický ukazatelů během dluhové krize v Chile, tedy v letech 1980 - 1985	22